

T.C
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE TARİHİ BİLİM DALI

ERKEN DÖNEM WITTGENSTEIN'DA RESİM KURAMI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Imran Khan MAGSI

BURSA - 2019

T.C
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE TARİHİ BİLİM DALI

ERKEN DÖNEM WITTGENSTEIN'DA RESİM KURAMI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Imran Khan MAGSI

Danışman:

Doç. Dr. Aytekin ÖZEL

BURSA - 2019

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

..... *Felsefe ve Din Bilimleri* Anabilim / Ana sanat
Dalı, *Felsefe Tarihi* Bilim Dalı'nda *2016-2017*..
numaralı *İMİRAN KURAN* *MARCI*'nın
hazırladığı "*Erken Dönem Wittgenstein'de Resim Kuramı* .."
konulu *Yüksek Lisans* (Yüksek Lisans / Doktora / Sanatta Yeterlik Tezi
/ Çalışması) ile ilgili tez savunma sınavı, *15/08/2019* günü *10:30 - 12:00* saatleri
arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının
..... *Başarılı* (başarılı / başarısız) olduğuna
..... *Oy çokluğu* (oy birliği / oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Ayşe
Üye (Tez Danışmanı ve Sınav
Komisyonu Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi
Doç. Dr. Aytekin ÖZEL
Bursa Uludağ Üniv.

Ali
Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan Küçük

Melike
Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi
Doç. Dr. Melime Elbekir
Bursa Teknik Üniversitesi

...../...../20.....

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MANTIK ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 16/07/2019

Tez Başlığı / Konusu: **Erken Dönem Wittgenstein'da Resim Kuramı**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam ...73... sayfalık kısmına ilişkin, 16/07/2019 tarihinde şahsım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %10'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

16/07/2019
Tarih ve İmza

İmza

Adı Soyadı: IMRAN KHAN MAGSI

Öğrenci No: 701621017

Anabilim Dalı: FELSEFE TARİHİ

Programı: FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ

Statüsü: Y.Lisans Doktora

Doç. Dr. AYTEKİN ÖZEL
Danışman

Doç. Dr. AYTEKİN ÖZEL

* Turnitin programına Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

Yemin Metni

Yüksek Lisans / Doktora tezi olarak sunduğum “**Erken Dönem Wittgenstein’da Resim Kuramı**” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarım kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

Amirli

15/02/2019

Adı Soyadı: IMRAN KHAN MAGSI
Öğrenci No: 701621017
Anabilim Dalı: FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
Programı: FELSEFE TARİHİ
Statüsü: _____ Yüksek Lisans Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Imran Khan Magsi
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı	: Felsefe Tarihi
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: IX + 63
Mezuniyet Tarihi	: / / 20.....
Tez Danışman(lar)ı	

ERKEN DÖNEM WITTGENSTEIN'DA RESİM KURAMI

İnsanlar öteden beri hep hakikati bulmaya çalışmışlardır. Her kesimin bu konuda bir görüşü vardır. Wittgenstein'in bu çalışmasının da aslında bir hakikat arayışı olduğunu söyleyebiliriz. Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*'ta felsefi sorunların kaynağını araştırmıştır. Ona göre bütün bu sorunların kaynağı dilin mantığını yanlış anlamaktır. Şöyle ki, Wittgenstein'a göre, dil sınır tanımayan bir alettir. Biz dil ile her şeyi söyleyebilmekteyiz. Bu ise çeşitli sorunlara neden olmaktadır. Çünkü dil hem var olanı açıklama hem de var olmayan şeyler hakkında söz edebilme kapasitesine sahiptir. Bizim, bu dil ile sadece gerçekliği öğrenebilmemiz için yapılması gereken ilk şey, dilin bu var olmayan şeyler hakkındaki sesini kesmektir. Nitekim, Wittgenstein bu çalışmada tam da bunu yapmaya çalışmıştır. O, dili sınırlamak istemiştir. Dilin sınırlarını bilirsek neyin gerçek neyin hayal ürünü olduğunu bilebiliriz. Peki dilin sınırlarını nasıl belirleyebiliriz? Wittgenstein dilin sınırlarını belirlemek için resim teorisini geliştirmiştir. Bu teori dil ile dünya arasındaki ilişkiye dayanmaktadır. Bu teoriye göre dil ile dünya arasında ortak bir yapı vardır. Bu yapı mantıksal bir yapıdır. Bu mantıksal yapı sayesinde dil dünyayı yansıtmaktadır. Bu yansıtmayı görebilmek için Wittgenstein analiz yöntemine başvurmuştur. Analiz yöntemiyle hem dil hem de dünya en yalın birimine kadar çözümlenmektedir. Sonra da dil ile dünyanın her bir ögesinin birbirine karşılık geldiği söylenmektedir. Bu şekilde resmetme olayı gerçekleşmektedir. Bu resmetme olayı sonucunda dildeki öğelerin dünyada herhangi bir karşılığı var mı yok mu ona bakılır. Normal şartlarda dilin her bir ögesinin dünyadaki bir ögesini göstermesi gerekir. Fakat bu her zaman mümkün olmayabilir. Dilin göstermediği şeyler de vardır. Biz dilin göstermediği şeylerin varlığından bahsedemeyiz. Wittgenstein'a göre, metafizik, etik ve estetik gibi unsurların dünyada hiçbir göstergesi yoktur. Bunlar hakkında biz hiçbir şey diyemeyiz çünkü bunlar dilin sınırlarını aşmaktadırlar. Bu konuda susmak en uygun davranış olacaktır.

Anahtar kelimeler: *Tractatus*, Wittgenstein, mantık, felsefe, Resim Kuramı, dil, dünya, gerçeklik

ABSTRACT

Name and Surname : Imran Khan Magsi
University : Bursa Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Philosophy and Religious Sciences
Branch : History of Philosophy
Degree Awarded : Master
Page Number : IX + 63
Degree Date : / / 20.....
Supervisor (s)

PICTURE THEORY IN EARLY WITTGENSTEIN

Man has always been in search for reality. Every field has its own opinion. We can consider this work of Wittgenstein as an effort to understand reality too. In *Tractatus Logico-Philosophicus*, Wittgenstein tries to find the source of philosophical problems. According to him, all these problems emerge as a result of misunderstanding of the logic of language. According to him, language has no limits. We are capable of expressing nearly anything with a language. However, this leads to different kinds of problems. Since language has the capacity to talk about everything; that is, the things in reality and those that are not. In order to get only the reality, the first thing we need to do is to limit the language to things that are real and stop it from talking about the things that are not present and therefore not real. This is exactly what Wittgenstein tries to do in this work. He limits the language. If we know the limits of language, we can understand what is real and what is imaginary. But how can we determine the limits of language? In order to determine the limits of language Wittgenstein has developed the Picture Theory. This theory is based upon the relationship between the language and the World. According to this theory, there is a common structure between the language and the World. This structure is a logical structure. It is the logical structure through which Language represents the World. In order to understand this representation, Wittgenstein uses the method of analysis. Through this method, language and the World are resolved into their tiniest parts. After which the relationship between each of these parts can be explained. This is the way how World is portrayed. In this portrayal, we see whether there is any equivalent part of the World for every single part of the language. Under normal conditions, all the parts of language must represent every single part of the World. However, this is not the case every time. Language doesn't always show what it talks about. Since it doesn't represent somethings, we cannot believe in the existence of them. According to Wittgenstein, there are things that do not have any equivalency in this World. Metaphysics, ethics and aesthetic are some of them. They go beyond the limits of language. Therefore, we cannot say anything about them. The best act at this stage, is to stay calm and say nothing.

Key words: *Tractatus*, Wittgenstein, logic, philosophy, Picture Theory, Language, World, Reality

İÇİNDEKİLER

Tez Onay Sayfası	iv
Yemin Metni.....	v
Özet.....	vi
Abstract.....	vii
İçindekiler.....	viii
Giriş.....	1

Birinci Bölüm

WITTGENSTEIN FELSEFESİNİN ARKA PLANI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

I. Bir Meta-Felsefe Çalışması: Analitik Felsefe nedir?.....	9
II. Analitik Felsefenin Kurucu Filozofları.....	11
A. G. E. Moore.....	12
B. Gottlob Frege.....	14
1. Frege'nin Genel Felsefesi.....	14
2. Frege'nin Resim Kuramına Etkisi.....	18
C. Bertrand Russell.....	19
1. Russell'ın Genel Felsefesi.....	20
2. Russell'ın Resim Kuramına Etkisi.....	25

İkinci Bölüm

WITTGENSTEIN'İN BİRİNCİ DÖNEM FELSEFESİ

I. Wittgenstein'in Genel Felsefesi.....	26
---	----

A. Wittgenstein ve Immanuel Kant.....	29
a) Immanuel Kant'ın Genel Felsefesi.....	30
b) Wittgenstein ve Kant Felsefelerinin Karşılaştırılması.....	33
II. Mantığın Ne'liği Sorunu.....	36

Üçüncü Bölüm

WITTGENSTEIN'IN RESİM KURAMI VE SONRAKİ FELSEFELERE ETKİSİ

I. Wittgenstein'in Resim Kuramı.....	39
A. Resim Kuramı ve Dünya.....	39
B. Resim Kuramı ve Gerçeklik.....	43
C. Resim Kuramı ve Dil.....	44
D. Resim Kuramı ve Düşünce.....	48
E. Resim Kuramı ve Resim.....	49
F. Dil – Dünya İlişkisi.....	50
G. Resim Kuramının Sonuçları.....	51
II. Wittgenstein Felsefesinin Sonraki Felsefeye Olan Etkisi.....	52
A. Genel Olarak Mantıkçı Pozitivizm.....	52
B. Wittgenstein ve Mantıkçı Pozitivizm.....	56
III. Wittgenstein'in Tractatus Felsefesinden Vazgeçmesinin Sebepleri.....	57
SONUÇ.....	60
KAYNAKÇA.....	62

Giriş

Ludwig Wittgenstein (1889-1951) yirminci yüzyıl analitik felsefe alanında hâkim bir filozoftur. Bu nedendir ki, kendisinden sonra gelen filozofların hemen hemen hepsi ona başvurmak zorunda kalmıştır. Wittgenstein, felsefede iki büyük eser bırakmıştır: *Tractatus Logico-Philosophicus* ve *Felsefi Soruşturmalar* olarak çevrilen *Philosophical Investigations*.¹ Wittgenstein'in iki farklı tarzda felsefe yaptığı söylenmektedir. Wittgenstein'in bu iki eseri onun iki döneminin felsefesini temsil eder. *Tractatus* birinci dönemi temsil ederken, *Felsefi Soruşturmalar* onun ikinci dönemini temsil etmektedir.

Wittgenstein'in her iki felsefesini birbirine bağlayan benzerlikler de vardır, onları ayıran farklılıklar da.² Bu nedenle, Wittgenstein felsefesinin tek bir felsefe mi olduğu veya iki farklı felsefe mi olduğu tartışılmıştır. Bu konuda filozofların farklı görüşleri vardır. Bazıları her iki dönem arasındaki bu benzerlikler ve bağlantılardan dolayı onun felsefesinin tek ve bir bütün olduğunu söylemişlerdir. Wittgenstein'in ele aldığı sorunların her iki dönemde aynı olması da onun felsefesinin tek bir felsefe olduğunu göstermektedir. Nitekim, Wittgenstein'in birinci dönemde ortaya koyduğu bazı fikirleri ikinci dönemde de değişmeden devam etmiştir. Dilsel temsil, mantık ve düşünce yasalarının doğası, düşünce ve onun dildeki ifadesi, metafizik ve felsefe hakkındaki görüşleri her iki dönemde de aynı kalmıştır. Ayrıca, önermenin ögeleri arasında bir ilişkinin olduğu, önerme ile olgu arasındaki ilişki ve buna dayanarak önermenin doğru ya da yanlış olması ve mantıksal önermelerin anlamdan yoksun olduğu da aynı şekilde her iki dönemde devam etmiştir. Burada şunu da belirtmemiz gerekir ki bütün bu hususlar aynı kalmasına rağmen onların yorumlanması ile onlardan çıkan sonuçlar değişiklik göstermiştir. Onun felsefesini tek bir felsefe olarak ele alan filozoflar her iki felsefenin tek olup sadece metot açısından farklılaştığını söylemektedirler.³

Dolayısıyla, Utku'nun da dediği gibi, Wittgenstein felsefesi her ne kadar iki dönem şeklinde ele alınsa da onun her iki dönem felsefesinin birbirinden *tamamen* farklı

¹ P.M.S. Hacker, "Ludwig Wittgenstein (1889-1951)", *A Companion to Analytic Philosophy*, ed. A.P. Martinich ve David Sosa, ABD: Blackwell Publishers, 2001, s. 68.

² David Pears, *Wittgenstein*, AFA Çağdaş Ustalar Dizisi 3, çev. Arda Denkel, İstanbul: AFA Yayınları, 1985, s. 11.

³ Hacker, a.g.e, s. 70.

olduğunu düşünmek yanlıştır.⁴ Biz de Wittgenstein'in iki dönem felsefesinin birbirinden tamamen farklı olmadığını kabul etmekle birlikte, onun felsefesini iki dönem şeklinde ele alınmasını en uygun görüyoruz. Biz bu çalışmada Wittgenstein'in sadece birinci dönem felsefesini ele alacağız. Wittgenstein'in felsefesinden daha sonra ayrıntılı bir şekilde söz edeceğimiz için burada Wittgenstein'in hayatından kısaca bahsetmek istiyoruz.

Ludwig Wittgenstein 26 Nisan 1889 yılında Viyana'da zengin bir aileye doğdu.⁵ Wittgenstein sade bir hayat yaşama taraftarıydı. Bundan dolayı payına düşen bütün serveti bağışladı.⁶ Wittgenstein'in ailesi Yahudi kökenliyi fakat birkaç nesil önce Hristiyan olmuştu. Bundan dolayı Yahudiliğin etkisi Wittgenstein üzerinde daha sonraki yıllarında da devam etmiştir.⁷

Wittgenstein birçok sanat alanında yetenekliydi. Müzik, heykelticilik yanında mimarlıkla da ilgiliydi. Nitekim 1926'da kız kardeşi için güzel bir ev tasarlamıştır. Wittgenstein ilk önce mühendis olmak ister. Bunun için Berlin ve Manchester'de de bulunur.⁸ Fakat daha sonra matematiğe ilgi duymaya başlar. Matematikle ilgilenirken matematiğin temelleriyle ilgili sorular sormaya başlar. Bu konu hakkındaki düşüncelerini Gottlob Frege (1848-1925) ile tartışmak üzere ona bir mektup yazar. Frege, onun gönderdiği mektubundan kendisinin bu konuda yeterince bilgi sahibi olmadığını fark eder ve ona Cambridge'e gidip Russell (1872-1970) ile çalışmasını tavsiye eder. Wittgenstein, Cambridge'e gelip Russell'in derslerine katılır. Russell'in derslerinden çok etkilenir ve onunla çalışmaya başlar.⁹

Wittgenstein 1914 yılında memleketi Avusturya'ya savaş için geri döner, askere yazılır ve önce Rus sınırında sonra da İtalya sınırında savaşır. 1919'da İtalya'da esir alınır. Esir iken kaldığı Cassino'daki esir kampında *Tractatus*'u tamamlar. Bu eser 1921'de Almanya'da bir dergide yayımlanır, daha sonra da İngilizce çevirisi ve Russell'in yazdığı önsözle birlikte İngiltere'de de yayımlanır.¹⁰

⁴ Ali Utku, *Wittgenstein'da Resim Kuramı ve Metafizik*, (Yüksek Lisans Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996, s. 15.

⁵ A. C. Grayling, *Düşüncenin Ustaları; Wittgenstein*, İstanbul: Altın kitaplar yayınevi, 2008, s. 16.

⁶ Jaakko Hintikka, *Wittgenstein Üzerine*, çev. Fikret Osman, İstanbul: Sentez yayınları, 2015, s. 10.

⁷ Hans Sluga, *Ludwig Wittgenstein; Yaşamı ve Yapıtları*, Cogito dergisi sayı 33, YKY, 2002, s. 12.

⁸ Hintikka, a.g.e., s. 10-12.

⁹ Pierre Hadot, *Wittgenstein ve dilin sınırları*, çev. Murat Erşen, Ankara: Doğubaki yayınları, ilk baskı 2009, s. 24.

¹⁰ A. yer

Wittgenstein ve Russell'ın arkadaşlığı da buraya kadar sürecek. Bundan sonra onlar herhangi bir ortak çalışma yapmadıkları gibi, tekrar bir araya da gelmediler.¹¹ Wittgenstein *Tractatus*'u bitirdiğinde felsefenin tüm sorunlarını çözdüğünü düşünüyordu. Bundan dolayı da artık felsefeyle uğraşmayı bırakıp öğretmen olmaya karar verir. Öğretmenlik kursunu tamamladıktan sonra Avusturya köylerinde öğretmenlik yapmaya başladı.¹²

Fakat sıkı çalışmasına rağmen bunda başarılı olamadı. Onun mizacı, özellikle de tahammülsüzlüğü bu görev için uygun değildi.¹³ Bu sırada eseri *Tractatus* Viyana Çevresini etkilemeye başlar.¹⁴ Wittgenstein, Viyana Çevresinde yapılan tartışmalarda *Tractatus*'un felsefenin tüm problemlerini çözmediğini görür ve yeniden felsefe ile ilgilenmeye başlar.¹⁵

Bunun için 1929'da yine Cambridge'e döner ve *Tractatus*'u doktora derecesini almak için sunar.¹⁶ 1930'da Cambridge'de dersler vermeye başlar. O sırada yayımlanmaksızın *Blue Book*, *Brown Book*, *Foundations of Mathematics*'i kaleme alır. 1935'de Moskova'ya gider ve hayal kırıklığına uğrayarak geri döner. 1939 – 1944 savaş esnasında hastane bakıcısı olarak görev yapar. 1948'de kansere yakalanır ve 1951'de dünya'ya veda eder.¹⁷

Şimdi, Wittgenstein'in felsefe ile ilgili kimlerden etkilendiğini bakacak olursak, onun 1911'de Cambridge'e gelerek Russell ile çalışmaya başladığında, Frege'nin de fark ettiği gibi, felsefe tarihi ile ilgili çok bilgisi olmadığını görüyoruz. Wittgenstein'in felsefe tarihi ile çok ilgilenmemesinin sebebi belki de kendisinden önceki felsefelerden etkilenmekten kaçınması olabilir. Buna rağmen, Schoupenhour'ı gençliğinde okuduğunu ve bilim adamları olan Boltzmann ve Hertz'dan etkilendiğini özellikle *Mekaniğin Prensipleri* kitabında belirtmiştir. Bunlar dışında onun üzerinde Frege ve Russell'in çalışmalarının etkisi diğerleriyle kıyaslanamayacak kadar çoktur. Onların özellikle mantık ve matematik üzerindeki fikirleri Wittgenstein'in felsefesi için temel hareket

¹¹ Hintikka, a.g.e., s. 13.

¹² Grayling, a.g.e., s. 22.

¹³ Hintikka, a.g.e., s. 13-14.

¹⁴ Hadot, a.g.e., s. 25.

¹⁵ Grayling, a.g.e., s. 24.

¹⁶ A. yer

¹⁷ Hadot, a.g.e., s. 26.

noktası olmuştur. Burada çalışmamızda ayrı bir yer verdiğimiz Immanuel Kant ile Wittgenstein arasındaki münasebetine de kısaca değinmek gerekir. Hacker'a göre Wittgenstein, İtalya'da Cassino'da esir iken Augustine, Nietzsche, Kierkegaard ve Plato'nun bazı çalışmaları yanında Kant'ı da okumuştur. Fakat bunların kendisi üzerindeki etkilerini belirtmemiştir.¹⁸

Wittgenstein hayatında sadece *Tractatus Logico-Philosophicus* (1922) ile *Mantıksal Form Üzerine Bazı Düşünceler* (1929) adlı bir makale yazmıştır. *Tractatus*'un kapsam alanı çok geniştir. Wittgenstein *Tractatus*'ta mantık üzerine ilk düşüncelerden etik ve mistik konularına kadar her şeye yer vermiştir.¹⁹ Onun diğer bütün eserleri ölümünden sonra yayımlanmıştır. Bunların başında elbette ki *Felsefi Soruşturmalar* (1953) gelmektedir.²⁰ Bunun dışında *Defterler* (1961), *Mavi ve Kahverengi Kitaplar* (1958), *Zettel* (1967), *Felsefi Gramer* (1969), *Kesinlik Üzerine* (1970) gibi eserler de görüldüğü gibi onun ölümünden sonra derlenip yayımlanmıştır.

Wittgenstein'in yazma şekline de biraz değinmek gerekir. Wittgenstein'in yazması diğer filozoflardan farklıdır. Wittgenstein'in eserleri okunduğunda onun düşüncelerinin ilerlemeci bir biçimde ifade edilmediği görülür. Wittgenstein bunu, *Philosophical Investigations*'ın ön sözünde bizzat ifade etmiştir.²¹ O fikirlerini ya tek bir cümlede ya bir paragrafta ya da diyalog şeklinde ortaya koymuştur. Wittgenstein hayatı boyunca aklına gelen fikirleri not defterine not tutarak kaydetmiş, onları kitap haline getirmek için de en uygun sıralama hangisi ise onu tercih etmiştir.²² Nitekim ölümünden sonra yirmi bin sayfalık el yazma notları bırakmıştır. Bu notlar yukarıda bahsettiğimiz kitaplar haline getirilip derlenmiştir.

Wittgenstein felsefesine başlarken Frege ve Russell'in çalışmalarından faydalandı ve onların bu çalışmalarından hareketle kendine özgü yeni bir felsefe ortaya koydu. Wittgenstein'in ortaya koyduğu bu felsefe kendisinden sonra gelen hemen hemen tüm filozofları etkilemiştir.²³

¹⁸ Hacker, a.g.e., s. 68-69.

¹⁹ Sluga, a.g.e., s. 18.

²⁰ Hacker, a.g.e., s. 69.

²¹ Hintikka, a.g.e., s. 19.

²² Hacker, a.g.e., s. 69.

²³ Sluga, a.g.e., s. 18.

Bu çalışmada Wittgenstein'in felsefe sorunlarına nasıl yaklaştığını ortaya koyacağız. Şöyle ki, insanın içinde bir merak duygusu vardır. İnsan dünyayı anlama konusunda çok meraklıdır. İnsan dünyayı anlamaya çalışırken dünya ve gerçeklik hakkında farklı görüşlere varır. İşte felsefenin doğuşu da insanın bu merak duygusuna ve ulaştığı bu farklı yorumlara dayanır. İnsanlık tarih boyunca insanlar gerçeklik hakkında farklı yorumlar yapmıştır. Felsefede kesin sonuca ulaşmayan hususlar felsefi sorunlar olarak kabul edilir. Geleneksel felsefe bu sorunları çözmek için farklı önerilerde bulunmuş ve farklı sonuçlara ulaşmıştır. Fakat Wittgenstein geleneksel felsefedeki filozofların yanıldığını düşünmektedir. Ona göre, geleneksel felsefedeki tüm sorunlar aslında bizim, dilin mantığını yanlış anlamamızdan kaynaklanıyor.

Wittgenstein'a göre, bu sorunları çözmek için bizim ilk önce mantığı yani mantığın doğasını anlamamız gerekir. Mantığın doğasını anladıktan sonra dilin doğasını ve dilin mantığını anlamamız gerekir. Dilin doğasını anladıktan sonra da dünyanın doğasını anlamamız gerekir. Wittgenstein bunu ne için yapıyor? Wittgenstein bütün bunların doğasını şu nedenle araştırıyor. Şöyle ki, ona göre mantık, dil ve dünya, bunların hepsi de aynı mantıksal formu paylaşmaktadır. Yani onların mantıksal yapıları arasında bir benzerlik vardır. Biz onlar arasında ortak olan bu mantıksal yapıyı onların birbirine uygun olup olmadığına bakarak anlayabiliriz.

Mantık, dil ve dünya arasında bu uygunluk bizi ne gibi sonuçlara götürür? Wittgenstein'a göre bu uygunluk sonucunda biz gerçekliği öğrenebiliriz. Aralarındaki bu uygunluk anlamın sınırlarını da belirler. Nitekim, bu sınırları içerisinde kalan unsurlar anlamlı, bu sınırları aşan her şey de anlamsız olmaktadır.

Wittgenstein'a göre bu uygunluk resmetme sayesinde mümkün olmaktadır. Dildeki önermeler dünyadaki olguları resmederler. Fakat bunu da belirtmemiz gerekir ki dil her zaman dünyadaki olguları resmetmez. Bazen dünyada olmayan şeyler hakkında da söz eder. İşte o zaman dil kendi sınırını aşmış olmaktadır. Dolayısıyla burada bizim kendimize 'dur' dememiz gerekir. Wittgenstein'a göre burada bizim susmamız gerekir.

Dilin kendi sınırlarını aşıp söz ettiği bu unsurlar metafizik unsurlardır. Dil metafizik unsurlardan bahsettiği zaman dünyadaki herhangi bir olgu durumunu resmetmemektedir. İşte bundan dolayı da anlamsız önermelerin ortaya çıkışına sebep olmaktadır.

Wittgenstein bütün bunları yaparken aynı zamanda felsefenin ne olduğunu ve ne yapması gerektiğini yani felsefenin doğasını da açıklamış oluyor. Ona göre felsefe bir teori değildir. Felsefe bir etkinliktir. Felsefenin tek görevi kapalı ve belirsiz önermeleri mantıksal açıdan açıklığa kavuşturmasıdır. İşte ancak bu şekilde felsefe kendi bünyesinde oluşan sorunları çözebilecektir.

Wittgenstein neden bu kadar uğraşmaktadır. Onun bu çabasının amacına gelince, onun felsefesinden birçok sonuç çıkmaktadır. Bu sonuçlara bakılarak onun amacı da öğrenilebilir. Diğer bütün hedefler yanında, Wittgenstein'in asıl amacı ve hedefi metafizik alanını zamanın saldırılardan kurtararak ona ayrı bir yer vermektir. Nitekim, ona göre söz metafiziğe gelince, bizim susmamız gerekir.²⁴ Biz o konuda bir şey diyemeyiz.

Diğer taraftan, Wittgenstein bütün bunları söylerken aslında *Tractatus*'un koyduğu kendi teziyle çelişmektedir. Buna *Tractatus*'un paradoksu da denir. Metafizik konusunda susmamız gerekir dediği halde hala *Tractatus*'ta metafizik hakkında yazmaya devam etmektedir. Fakat kendisi de bunun farkındadır ve şöyle bir açıklamada bulunur. Ona göre bütün bu çalışma yani *Tractatus* bir yere çıkmak için kullanılan bir merdiven gibidir. O yere çıktık mı merdivene ihtiyacımız kalmaz. Dolayısıyla, *Tractatus*'un içeriği kendisiyle çelişse de bizi o yere çıkarmak için önemlidir. Önemli olan oraya takılıp kalmamaktır.

Çalışmamızda Wittgenstein'in birinci dönemini oluşturan eserleri *Tractatus* ve *Defterler*'den faydalanılmıştır. Bunun dışında İngilizce kaynaklar ile bu alanda en önde gelen Türkçe çalışmalarına da öncelik verilmiştir. Ayrıca, konu ile ilgili her türlü kaynağa (kitap, makale, tez, internet...vs.) başvurulmuştur. Amacımız Wittgenstein'in birinci dönem felsefesinin merkezinde yer alan resim kuramını incelemektir. Bunu yaparken ona hazırlık mahiyetinde olan filozofların görüşlerine de yer verilmiştir. Özellikle Frege ve Russell'a daha çok ağırlık verilmiştir. Bununla birlikte, Wittgenstein ile Kant felsefesi arasındaki yöntem benzerliğine de değinilmiştir.

Bu çalışma giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Birinci bölümde, Wittgenstein felsefesinin de içinde bulunduğu analitik felsefeden bahsedilmiştir. Analitik

²⁴ Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, çev. Oruç Aruoba, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996, 7 (Bundan sonra *Tractatus* şeklinde kısa ismi kullanılacak)

felsefeden bahsederken dönemin en önde gelen filozoflar olan Moore, Frege ve Russell'ın felsefelerine de yer verilmiştir. Bunu yaparken temel amacımız onların Wittgenstein'in felsefesi üzerinde, özellikle de resim kuramı üzerindeki etkilerini araştırmaktır.

İkinci bölümde Wittgenstein'in genel olarak felsefesinden bahsettik. Bununla birlikte, Wittgenstein'in mantığın ne'liği ile ilgili görüşlerini tartıştık. Wittgenstein'in mantık ile ilgili görüşleri resim kuramı açısından önemlidir. Çünkü onun bütün bu teorisi mantıktan hareketle oluşturulmuştur. Bundan sonra Üçüncü bölümde, Wittgenstein'in resim kuramına ilerleyecek şekilde ilk önce felsefede analizin öneminden bahsettik. Wittgenstein'in dil ve dünyayı çözümlmek için bu analizi nasıl kullandığını ortaya koymaya çalıştık. Nitekim bu analiz ile dilin öğelerine nasıl ayrıldığını gördük. Bu çözümlmeye göre dil önermelerden oluşur. Bu önermeler de temel önermelerden meydana gelir. Bu temel önermeler ise isimlerin farklı şekillerde bir araya gelmesinden oluşur. İsimler dilin en yalın öğeleridir ve bu nedenle de daha fazla çözümlenemezler.

Yine aynı şekilde çözümlleme ile dünyanın nasıl kendisini oluşturan öğelerine ayrıldığını gördük. Buna göre, dünya olgulardan meydana gelir. Olgular da olgu durumu ya da şey durumu denilen öğelerden oluşur. Olgu durumları da nesnelerin farklı şekillerde bir araya gelmeleriyle oluşur. İşte dil ve dünya bu şekilde öğelerine ayrıştırıldıktan sonra her ikisinin her bir öğesi arasında bir özdeşlik ilişkisinin olması gerektiğini anladık. Bunu Wittgenstein söylüyor. Ona göre dildeki her öğe ve dünyadaki her öğe tek tek birbirine tekabül eder.

Bu tekabüliyet sonucunda önermelerin anlamlı ve anlamsız olarak ikiye ayrıldığını gördük. Anlamlı önermeler dünyayı tam olarak resmeden önermelerdir. Anlamsız önermeler ise dünyada herhangi bir karşılığı olmayan önermelerdir. Anlamsız önermelerin metafizik, etik ve estetik gibi alanları ile ilgili önermeler olduğunu göstermeye çalıştık.

Önermelerin anlamlı ile anlamsız olması aslında dilin sınırlarını da belirlemektedir. Wittgenstein'a göre dilin sınırlarını aşan önermeler anlamsız önermelerdir. Metafizik önermeler dilin sınırlarını aştıkları için anlamsızdırlar. Bununla birlikte Wittgenstein ile Kant'ın felsefeleri arasındaki metot benzerliğine de işaret ettik. Nitekim sınır çizme konusu her ikisi filozofta da vardır. Yine aynı şekilde, Kant gibi,

Wittgenstein'in da metafiziği reddetmekle birlikte onu tamamen yok saymadığını belirttik.

Son olarak da Wittgenstein'in birinci dönem felsefesinin hem kendi dönemindeki hem de kendisinden sonra gelen mantıkçı pozitivist filozofları ne şekilde etkilediğini ortaya koymaya çalıştık. Bununla birlikte Wittgenstein'in neden *Tractatus* felsefesinden kısmen de olsa vazgeçerek yeni bir felsefe ortaya koyduğundan bahsettik. Sonuç bölümünde ise çalışmamızın genel bir değerlendirmesini ve özetini yaparak tezimizi bitirdik. Tezimi yazma sürecinde emeği geçen değerli danışman hocam Aytekin Özel'e teşekkür ediyorum.

Birinci Bölüm

WITTGENSTEIN FELSEFESİNİN ARKA PLANI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

I. Bir Meta-Felsefe Çalışması: Analitik Felsefe Nedir?

Analitik felsefe yirminci yüzyılda ortaya çıkan en etkili bir felsefedir. Analitik felsefe tamamen yeni bir felsefe değildir. Pek çok kişiye göre Analitik felsefe 17. yüzyılda Hobbes ve Locke'un çalışmalarıyla ortaya çıkmış, 19. yüzyılda tamamen unutulmuş ve 20. yüzyılda da tekrardan canlanmış bir felsefedir.²⁵ Bu felsefenin yeniden ortaya çıkışı aynı zaman diliminde fakat iki farklı yerde olmuştur. Onlardan biri İngiltere diğeri de Almanya'dır. Analitik felsefe İngiltere'de idealizme bir tepki olarak ortaya çıkar ve başta ABD ve İskandinav ülkeleri olmak üzere dünyanın her yerine yayılır.²⁶ İngiltere'deki en önemli temsilcileri Moore, Russell ve Wittgenstein'dır. Almanya'da ise Frege'nin çalışmaları önemlidir.²⁷

Bununla birlikte Analitik felsefesinin tarihi söz konusu olduğunda, özellikle yirminci yüzyılda onu yeniden gündeme getiren ilk filozofun kim olduğu konusunda filozofların farklı görüşleri vardır. Bazıları onun, Moore ve Russell ile başladığını söylerken, diğeri birtakım filozoflar da onun asıl başlatıcısının Frege olduğunu söylemektedirler. Hacker birinci görüşü savunurken, Dummet ve Sluga ikinci görüşü savunmaktadır.²⁸ Dummet, Frege'nin çalışmalarının arka planda kalmasının sebebinin analitik filozofların kendi tarihlerine önem vermemeleri olarak ifade etmektedir.

Analitik felsefe çok geniş ve kapsamlı bir felsefedir. Bu nedenle onu belli bir tanım ile sınırlandırmak mümkün değildir. Analitik felsefe kendi bünyesinde birçok filozofun görüşlerini barındırmaktadır. Analitik felsefenin alanını bu kadar geniş yapan birtakım özellikleri vardır.²⁹ Biz analitik felsefesinin bu özelliklerini tek tek ele alacağız.

²⁵ Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi*, II. Baskı, İstanbul: Say Yayınları, 2009, s. 1023.

²⁶ İhsan Turgut, "önsöz", *B. Russell L. Wittgenstein ve Mantıksal Atomculuk*, İzmir: Karınca Mat., 1989.

²⁷ A. P. Martinich & David Sosa, "Introduction", *Analytic Philosophy: An Anthology*, Malden: Blackwell Publishers, 2001, s. 1.

²⁸ Hans-Johann Glock, *What is Analytic Philosophy*, New York: Cambridge University Press, 2008, s. 2.

²⁹ Cevizci, a.g.e., s. 1023.

Analize dayalı olması

Analitik felsefe isminden de anlaşıldığı üzere analize dayanan bir felsefedir. Bu felsefenin temel özelliği analize dayalı olmasıdır. ‘Analiz’ Yunanca terimi olan ‘*analysis*’ten türemiştir. ‘*Analysis*’ gevşemek ya bir şeyin başka bir şeyin içine karışıp kaybolmak anlamlarına gelmektedir.³⁰ Analitik felsefe açısından analiz kompleks bir şeyi kendisini oluşturan basit parçalarına ayırma işlemidir.

Analitik filozoflarına göre deneyim yoluyla bize gelen öğeler basit olmayıp bütünlük halindedir.³¹ Bu bütünlükleri olduğu gibi anlamak bazen mümkün olmayabilmektedir. Analitik felsefe bunun gibi karmaşık ve anlaşılması zor olan önermeleri analiz yoluyla basit önermelere çözümleyerek onların anlaşılmasını sağlar. Analitik filozoflarına göre bu basit öğeler doğrudan anlaşılabilir. Onları anlamak için başka herhangi bir şeyin yardımı gerekmez. Dolayısıyla, kompleks ve anlaşılması zor varlıklar analiz yöntemiyle parçalarına ayrılarak kolayca anlaşılabilir.³²

Atomculuk Anlayışı

Analitik felsefenin bir diğer özelliği de onun atomiklik olmasıdır. Yani ona göre, evren çok sayıda küçük parçalardan meydana gelmiştir.³³ Analiz yönteminin uygulanması da ancak bu anlayış sayesinde mümkün olmaktadır. Atomculuk konusunu Russell ve Wittgenstein’in Mantıksal atomculuk anlayışlarını bahsedeceğimiz bölümde daha ayrıntılı ele alacağız.

Dile dayalı olması

Analitik felsefenin bir diğer özelliği de dilsel olması yani dile dayalı olmasıdır. Buna göre analitik felsefede filozoflar felsefenin tüm sorunlarının dilden kaynaklandığını ve yine dili iyi bir şekilde anlamak ile çözülebileceğine inanırlar. Analitik filozoflar eşyaların gerçek yüzünü ortaya çıkarmak için gündelik dil yerine ideal bir dile ihtiyaç duyarlar.³⁴ Onlara göre gündelik dil çeşitli kusurlar ve belirsizliklerle doludur. Çünkü, gündelik dilde bir kelimenin birden çok anlamı olabilmektedir. Yine aynı şekilde bir

³⁰ Glock, a.g.e., s. 21.

³¹ Cevizci, a.g.e., s. 1024.

³² Cevizci, a.g.e., s. 1024.

³³ Cevizci, a.g.e., s. 1023.

³⁴ Cevizci, a.g.e., s. 1025.

konuyu anlatmak için farklı ifade biçimleri kullanılabilir. Bu nedenle, felsefede ideal bir dil kaçınılmazdır. Bu ideal dilde her nesne tek bir isim ile çağrılacaktır.³⁵ Gündelik dilin yerine ideal dil geçerse felsefedeki tüm sorunlar çözülmüş olacaktır.

İdeal dilin her şeyden önce mantığa dayalı bir dil olması önemlidir. Oluşturulacak olan bu dil mantığın temel esaslarına uygun olmalıdır. Peki bu konuda filozofların bu düşünceye varması nasıl mümkün olmuştur? Yani onların temel hareket noktasının nedir? Analitik filozofları bu düşünceye ulaştıran onların mantık üzerindeki çalışmalarıdır. Yirminci yüzyılın başlarında özellikle Frege ve Russell mantık ve matematik üzerine çalışmalar yaparken, matematiğin aslında mantığın temel ilkelerinden çıkarıldığı ortaya çıkar. Bunu şu şekilde de ifade edebiliriz. Onlar matematiğin aslında mantığın temel ilkelerine indirgenebildiğini fark ettiler.

Demek ki mantık, matematiğin temelini oluşturduğu gibi -ki bunun sayesinde matematik kesin bilgiler veren bir bilim haline gelmiştir- bütün bilimlerin temelinde de olması gerekir. Başka bir ifade ile eğer mantık diğer bütün bilimlerin de temelinde yer alırsa, o bilimlerin hepsi de gerçekliği ifade edebilen bilimlere haline gelebileceklerdir. Zaten bir disiplinin bilimsel olması mantıksal olmasını da gerektirir.

Mantığın bu kadar önemli bir disiplin olması onun üzerine çalışmalar yapmasını gerektirmiştir. Nitekim, Frege ve Russell yeni bir mantık ortaya koymuşlardır. İşte bu yeni mantığa dayanarak yeni bir dil oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu dil açık bir dildir. Felsefe sorunları bu dil ile ele alınırsa çözülebilecektir.³⁶

Metafiziğe karşı olması

Analitik felsefenin en önemli özelliklerinden biri de onun metafiziğe karşı olmasıdır. Analitik felsefeye göre metafizik unsurlar mantığa uymadıkları için anlamsızdır.

II. Analitik Felsefenin Kurucu Filozofları

³⁵ Turgut, a.g.e., s. 1.

³⁶ Cevizci, a.g.e., s. 1026-1027.

Analitik felsefeden genel hatlarıyla bahsettikten sonra, Wittgenstein felsefesini önemli ölçüde etkileyen filozofları G.E. Moore, Bertrand Russell ve Gottlob Frege'nin felsefelerine yer verip, Wittgenstein felsefesi üzerindeki etkilerini görmeye çalışacağız.

A. G. E. Moore (1873-1958)

Analitik felsefenin başlangıç tarihi G.E Moore ile Russell'ın 19. yüzyılın sonunda İngiltere'de yaptıkları çalışmalarına kadar geri götürülebilir. Moore'un felsefesinin iki temel hususu vardır: a) dünyanın gerçek doğasıyla ilgili sağduyuyu esas almak. b) felsefedeki sorunları çözmek için analiz yönteminin önemini vurgulamak.³⁷

Moore'un Analizle ilgili görüşleri

Moore, analize çok önem verir. Ona göre analiz bileşik olan bir şeyi parçalarına ayırarak iyice açıklığa kavuşturmak demektir. Moore, "Bu bir eldir" gibi basit bir cümlenin bile ilk önce analiz edilmesi ve bu şekilde açıklanması gerektiğini söylemektedir.³⁸ Ona göre, felsefenin tek görevi kavramsal analizdir.

Demek ki analiz, evrendeki varlıkları incelemek amacıyla en küçük parçalarına ayırma işlemidir. Analiz iki temel adımdan meydana gelir: biri, kompleks varlıkları basit öğelerine bölme, iki, bu ayrılmış parçaları incelemek. Bu açıdan bakıldığında, Moore'a göre, felsefe problemleri analizi ihmal etme neticesinde doğmuştur ve yine analiz ile çözülebilecektir.³⁹

Moore'a göre kavramsal analiz sadece duyularla algılanabilen şeylerden bahseden kavramlara ve önermelere uygulanabilir. Onun dışında uygulanamaz. Duyulardan gelen bilgilerin herkes tarafından aynı şekilde algılanması da önemlidir. Moore bunu 'sağduyu' terimi ile ifade eder. Ona göre, sağduyu önermeleri kavramsal analiz ile yaklaşıldığında bize gerçekliğin kendisini verir. Bu da bir gerçektir ki Moore, analizi bir yöntem olarak kullanmak suretiyle Mantıksal Atomculuk ve Mantıkçı Pozitivizm gibi analitik kuramların gelişmesini sağlamıştır.⁴⁰

Metafizik Anlayışı

³⁷ Cevizci, a.g.e., s. 1028-1029.

³⁸ Turgut, a.g.e., s. 9.

³⁹ Cevizci, a.g.e., s. 1030.

⁴⁰ Turgut, a.g.e., s. 11.

Moore'a göre şeyler, var olan ile var olmayan olmak üzere ikiye ayrılır. Bunlardan sadece var olanlar evreni oluşturur ve sadece onlar felsefeye konu olabilir. Bu nedenle metafizik, dünyanın parçası olmayan varlıklardan bahsettiği için reddedilmelidir. Moore'a göre, en gerçek şeyler maddi şeylerdir.⁴¹ Maddi olmayan şeyler konusunda Moore şüphecidir. Nitekim tanrının var olup olmadığı konusunda 'bilmiyoruz' der. Ona göre bu konuda bir şey söylemek mümkün değildir. Çünkü elimizde herhangi bir delil yoktur.⁴²

Etiği

Moore, etik alanında da analizi kullanmıştır. Analizi etiğin merkezine geçirmiştir. Ona göre etik alanını oluşturan iki temel soru vardır: hangi şeyler iyidir? ve ne yapmamız gerekir? Yani birincisinde neyin iyi olduğu ve ikincisinde de hangi davranışların iyi olduğu araştırılması beklenir. Birinci soru iyinin ne olduğunu ve doğasını tanımlayacak. İkinci soru da ahlaklı davranışların bir ölçütünü ortaya çıkaracaktır.⁴³

Moore, birinci soruya cevap olarak iyinin tanımlanamaz olduğunu söyler. Ona göre 'sarı' ve 'iyi' gibi basit terimleri tanımlamak kolay değildir. Fakat, iyi kavramı tanımlanamaz olsa bile tamamen anlamsız değildir. İyi kavramı etiğin en temel kavramıdır. İyi kavramının tanımlanamaz olduğu gerçeğinden hareketle Moore şu sonuca varır. Ona göre, insandan bağımsız birtakım ahlaki olgular da vardır. İyi kavramı ancak sezgi ile kavranabilir. Bu kavrama ampirik değil, ancak sezgiseldir. Bu da etiğin bilimsel bilgiden tamamen farklı ve bağımsız bir alana ait olduğu anlamına gelir.⁴⁴

Moore, iyi kavramını doğal yollarla tanımladıklarını düşünen filozofların yanlışa düştüklerini söyler. Ona göre, bazı filozoflar iyi ile haz kavramlarını birbirine karıştırmışlardır. Oysa iyilik kavramını haz gibi psikolojik bir kavramla aynı tutmak yanlıştır.⁴⁵

⁴¹ Cevizci, a.g.e., s. 1030-1031.

⁴² Cevizci, a.g.e., s. 1032.

⁴³ Cevizci, a.g.e., s. 1034.

⁴⁴ Cevizci, a.g.e., s. 1035.

⁴⁵ Cevizci, a.g.e., s. 1036.

Gördüğümüz üzere Moore, analiz yöntemini kullanmak suretiyle ve analitik felsefenin kurucularından biri olması hasebiyle Wittgenstein'i etkilemiştir. Nitekim ileride göreceğimiz üzere analiz, Wittgenstein felsefesinin temel yöntemi olacaktır.

B. Gottlob Frege

Frege, Wittgenstein üzerinde önemli bir etki bırakmıştır. Wittgenstein, kendi felsefesini, kısmen hem Frege hem Russell felsefelerinden kısmen de onları eleştirerek oluşturmuştur. Wittgenstein, bu düşünürlerin kendisi üzerindeki etkisini ve yardımlarını *Tractatus*'un önsözünde şöyle ifade ediyor:

*"Yalnızca şunu belirtmek istiyorum ki; düşüncelerimin uyarılmasının büyük bir bölümü, Frege'nin büyüklüklü yapıtlarına ve dostum Bay Bertrand Russell'in çalışmalarına borçluyum."*⁴⁶

Şimdi biz ilk önce Frege'nin genel felsefesinden bahsedeceğiz. Ardından da Wittgenstein'in Resim kuramını ne şekilde etkilediğini görmeye çalışacağız.

1. Frege'nin Genel Felsefesi

Frege, analitik felsefenin kurucularından sayılır. 20. yüzyılın en önemli filozoflardan biridir. Frege, Aristoteles'ten sonra mantığa en çok katkıda bulunan bir filozoftur. Onun meydana getirdiği modern mantık analitik felsefenin yönünü belirlemiştir. Yine dil felsefesini başlatan da o'dur. Kendisinden sonra gelen dil filozofların hemen hemen hepsi ona başvurmuştur.⁴⁷ Frege idealizmden realizme geçişte çok etkili olmuştur.⁴⁸ Şimdi Frege'nin felsefesinden genel olarak bahsetmek istiyoruz.

Mantık Felsefesi

Frege matematiğin temelleri ile ilgili çalışmalar yapmıştır. Ona göre matematiksel önermeler birtakım mantıksal ilkelerden türetilmiştir.⁴⁹

Frege, tarih boyunca mantıkta sadece iki büyük adımın atıldığını söyler. Bunlardan birincisi Aristoteles tarafından ilk ve dev adımdır. İkincisi ise, Hegel'in diyalektik mantığıdır. Fakat bunların her ikisini de kabul etmesine rağmen onların ortaya koyduğu mantık anlayışlarını yetersiz bulur ve eleştirir. Ona göre Aristoteles'in mantığı

⁴⁶ Wittgenstein, *Tractatus*, s. 11.

⁴⁷ Özcan, *Dil Felsefesi I*, İstanbul: Sentez yayıncılık, 2014, s. 40.

⁴⁸ Cevizci, a.g.e., s. 1036.

⁴⁹ Cevizci, a.g.e., s. 1037.

çok dar bir mantıktır. Yine aynı şekilde, Hegelci diyalektik mantığının da hiçbir şekilde bir mantık olmayıp, psikolojiden ibaret olduğunu söyler. Onların oluşturdukları bu mantık anlayışlarını eleştirmesi, Frege’yi yeni modern bir mantık anlayışı ortaya koymaya götürmüştür.⁵⁰

Frege’ye göre Aristoteles’in ortaya koyduğu mantık sınırlı bir mantıktır. Çünkü özne ve yüklem dışına çıkamamaktadır. Frege, bunun yerine yeni bir mantık ortaya koyar. Bu mantık analize çok önem verir. Frege’nin bu mantığı kendisinden sonra gelen birçok filozofu etkilemiştir. Bu filozoflar da analiz yönteminin çok önemli olduğunu düşünmektedirler. Onlara göre, analiz yöntem ile önermeler analiz edilip dilin mantıksal yapısı ortaya çıkarılabilir. Bu mantığa göre dilin mantıksal form ile dünyanın mantıksal form arasında bir ilişki vardır. Bu ilişki ortaya çıkarıldığı zaman biz dünya hakkında gerçek bilgiye ulaşabiliriz.⁵¹

Frege’ye göre gündelik dilin asıl amacı insanlar arasında iletişimi sağlamaktır. Gündelik dil bu işlevini mükemmel bir şekilde gerçekleştirebilmektedir. Ama felsefe ve bilim söz konusu olduğunda, gündelik dil yetersiz kalmaktadır. Çünkü, gündelik dil kapalı ifadeler ve belirsizliklerden dolayı birçok yanlışlara düşmemize sebep olabilmektedir. Dolayısıyla, gündelik dil iletişim için uygun olsa da felsefe ve bilim için uygun değildir.⁵² Cevizci’ye göre, Frege’nin amacı dilin mantıksal formunu ortaya çıkarmaktır. Ne var ki, gündelik dilden mantıksal formu ortaya çıkarmak güçtür. Çünkü gündelik dilin gramatikal formu, mantıksal formunun önüne geçip onu gizlemektedir.⁵³ Bu nedenle, Frege gündelik dilin yerine geçecek yeni bir dil ortaya koymak ister. Frege, oluşturmak istediği bu yeni dile ‘*İdeografi*’ adını verir.⁵⁴

Frege yeni mantıkta matematiğe ait ‘fonksiyon’ ve ‘argüman’ kavramlarını kullanmaya başlar. Frege’ye göre özne ve yüklem arasındaki gramatikal ayrım yetersizdir. Bunun yerine yeni bir ayrım olan fonksiyon ve argüman ayrımı yerleştirmek gerekir. Bundan sonra artık tüm önermeler, Aristoteles’in ortaya koyduğu özne ve yükleme değil, fonksiyon ve argümana ayrılarak analiz edilir. Frege kurduğu bu yeni

⁵⁰ Cevizci, a.g.e., s. 1037.

⁵¹ Cevizci, a.g.e., s. 1039.

⁵² Özcan, a.g.e., s. 40.

⁵³ Cevizci, a.g.e., s. 1040.

⁵⁴ Özcan, a.g.e., s. 42.

sistem ile Aristoteles mantığının sınırlılıklarını aşma yani o mantıkla açıklanamayan bağıntı önermelerini de açıklamak istemiştir.⁵⁵

Anlam ve Gönderge

Frege'nin dil felsefesine yaptığı en büyük katkısı anlam ve göndergeyi birbirinden ayırmaktır. Cevizci'ye göre Frege burada Kant'ın bu fikrine dayanır: nesnelerin iki yanı vardır, biri onların bize sundukları, diğeri de bize sunmadıkları. Bu fikirden hareketle Frege, nesnelerin bize farklı şekillerde kendilerini sunabildiklerini söyler. Bu konuda yaygın olarak Venüs gezegeni örneği verilir. Buna göre, Venüs gezegeni bir ve aynı nesne olmasına rağmen, sabah ve akşam yıldızı olmak üzere iki farklı şekilde kendisini bize gösterir. Bu anlamda Venüs gezegeni sabah yıldızı ile akşam yıldızı olarak iki anlama sahip olmaktadır.⁵⁶ Demek ki her ikisinin göndergesi aynı, ama anlamları farklıdır.⁵⁷

Frege'ye göre bizim kullandığımız sözcükler anlamları aracılığıyla gönderme yaparlar. O anlamın dünyada hangi nesneyi belirleyeceği bizden bağımsızdır. Anlam, nesnelere kavramsallaştırır. Bu kavramsallaştırma olmadan, bir nesne hakkında konuşmak veya düşünmek mümkün olmayacaktır. Demek ki dili, düşünmeyi ve iletişimi mümkün kılan anlamdır ve bu anlam, Locke ve diğer filozofların aksine, zihnimizde bulunan bir ide değildir.⁵⁸

Bunu biraz daha açarsak, Frege'nin anlamı ideden nasıl ayırdığını görebiliriz. Daha önceki filozofların aksine, Frege anlamın ide olmadığını söyler. Şimdi ilk önce idenin ne olduğunu ne gibi özelliklere sahip olduğunu anlamamız gerekiyor. İde, nesnenin bizim zihnimizde oluşturduğu bir resmidir.⁵⁹ İde insanın zihninde bulunur. Onu taşıyan bir zihin olmadan ide olamaz. Bir insanın zihnindeki ide başka insanın zihnindeki ideden farklıdır. Bir insanın zihnindeki ide ona hastır, başkasına aktarılamaz.⁶⁰ kısaca, idenin kişiye göre değiştiğini yani sübjektif olduğunu söyleyebiliriz.⁶¹

⁵⁵ Cevizci, a.g.e., s. 1041.

⁵⁶ Cevizci, a.g.e., s. 1045.

⁵⁷ Ufuk Özen, "Dil Felsefesinde Anlam Sorunu", *The Journal of Academic Social Science Studies*, sayı. 56, Spring III, 2007, s. 502.

⁵⁸ Cevizci, a.g.e., s. 1046.

⁵⁹ Özen, a.g.e., s. 502.

⁶⁰ Vedat Çelebi, "Çağdaş Mantıkçı Anlam Kuramında Dil-Dünya İlişkisi ve Metafizik'in Yadsınması", *Kaygı Dergisi*, sayı. 26, Bahar, 2016, s. 77.

⁶¹ Özcan, a.g.e., s. 55.

Anlam ise kişiden kişiye göre değişmez. Anlam objektiftir. Pek çok kişi tarafından aynı şekilde kavranabilir. Anlam, nesne ve ide arasında üçüncü bir bölgedir. Frege'ye göre anlam ide olamaz. Çünkü anlam eğer ide olsaydı, kişiye göre değişirdi ve herkes farklı bir dil konuşurdu. Bu durumda ise biz birbirimizle anlaşamazdık.⁶² İletişimin mümkün olması için dil, objektif bir anlamı ifade edebilmelidir. Bir bilgi içeriğini örneğin, Pythagora's teoremini birbirimize dil ile anlatabiliriz. İletişimin mümkün olması için Pythagora's teorem denildiğinde herkesin aynı şeyi anlaması gerekir.⁶³

Frege bu durumu bir örnekle çok iyi anlatır. Ona göre bir teleskopla aya baktığımızda biz doğrudan doğruya aya bakmıyoruz. Teleskopun lensi üzerinde oluşan ayın imgesini görüyoruz. Ay nesnel bir gerçeklik olarak kendi yerinde duruyor. Onun imgesi de bizden bağımsız olarak teleskopun lensi üzerinde duruyor. Ama bizim gözbebeğimizde oluşan imge kişiden kişiye göre değişir. İşte aynen onun gibi, nesne ve onun anlamı da bizden bağımsız olarak vardır. Fakat biz onu anlamaya çalıştığımızda, farklı şekillerde anlayabiliriz. Bu açıdan bizim anladıklarımız bize göredir, öznedir. Kişiden kişiye göre farklılık gösterebilir.⁶⁴ Vedat, Frege'nin bu metaforunu ide açısından şöyle yorumlar; Ona göre teleskopla Ay'ı gözlemleyen bir kişi için gözlemlenen Ay nesnedir. Onun teleskopun merceğine yansıyan imgesi ise onun anlamıdır. O kişinin gözündeki retinada oluşan imge de idedir. Buradan da anlamın nesnel olduğunu görüyoruz. Çünkü anlam hem nesneden hem de öznenen farklıdır.⁶⁵

İde ve düşünce

Burada Frege anlam ile düşünce arasındaki ilişkiyi ele alıp ide ile düşüncenin de birbirinden farklı iki şey olduğunu söylüyor. Çünkü ona göre, bir önermenin anlamını kavramak, önermenin ifade ettiği düşünceyi kavramaktır.⁶⁶ Frege'ye göre, ide ile düşünce de aynı değildir. İdeler zihne bağlıdır. Onu taşıyan bir zihin olmadan ide de olamaz. İdeler sübjektiftir, kişiye göre değişirler. İdeler başkasına aktarılamaz. Düşünceler ise zihinden

⁶² Vedat, a.g.e., s. 77.

⁶³ Özcan, a.g.e., s. 59.

⁶⁴ Cevizci, a.g.e., s. 1046.

⁶⁵ Vedat, a.g.e., s. 77.

⁶⁶ Özcan, a.g.e., s. 23.

bağımsızdır ve zihnin dışındadır. Düşünceler objektiftir. Başka insanlara aktarılabilir. Bundan dolayıdır ki herkes aynı zamanda aynı düşünceyi paylaşabilmektedir.⁶⁷

Dil ve Düşünce

Dil ile düşünce arasındaki ilişkiye gelince, dil düşünceyi ifade eder. Düşünce sadece dil ile mümkündür.⁶⁸ Frege'ye göre, düşünceler ne dış dünyadaki nesnelere ne de tasavvurlar (idelerdir). Onlar her ikisinin arasında olan üçüncü bir alana aittir. Klasik felsefede nesnelere belirten kelimeler değil, zihindeki ideler idi. Ama Frege bunu değiştirir. Ona göre nesnelere temsil eden ideler değil kelimelerdir. (Fakat burada şunu da belirtmek gerekir ki, Frege bütün kelimelerin nesnelere temsil ettiğini söylememektedir. Çünkü ona göre, bütün kelimeler nesnelere sembolleri değildir. Örneğin, “ve”, “veya”, “ise”, “o zaman” gibi ifadeler hiçbir nesneyi temsil etmezler.⁶⁹) İdeler ve kelimeler arasında şu fark var ki ideler sübjektiftir. Kişiyeye göre değişir. Oysa kelimeler ve onların anlamları kişiyeye göre değişmez. Onlar aktarılabilir objektif nesnelere dir.⁷⁰ Burada kelimeler olarak ifade edilen şey aslında anlamdan başka bir şey değildir.

2. Frege'nin Resim Kuramına Etkisi

Wittgenstein'ın Frege'den önemli ölçüde etkilendiğini daha önce de söylemiştik. Burada Frege'nin Wittgenstein felsefesi üzerinde özellikle de resim kuramına olan etkisi üzerinde duracağız. Öncelikle, düşünceden dile geçişte Wittgenstein Frege'yi izlemiştir. Çünkü düşünceden dile geçiş yapan ilk filozof Frege'dir. Wittgenstein Frege'den aldığı bu perspektifi daha da öteye taşımıştır.⁷¹ İkincisi, Wittgenstein'ın, Frege'nin kitaplarını hiç elinden düşürmediği söylenir. Çünkü Özel'in dediği gibi, her ikisinin ele aldığı konular birbirine benzemektedir.⁷²

Frege'nin Wittgenstein felsefesini ne şekilde etkilediğini görmek için her ikisinin felsefesindeki benzer yönlerine bakmak yeterli olacaktır. Şüphesiz Wittgenstein ve Frege'nin birbirlerine benzeyen yönleri vardır. Bu benzer yönleri Wittgenstein'ın birçok

⁶⁷ Özcan, a.g.e., s. 47.

⁶⁸ A. yer

⁶⁹ Özcan, a.g.e., s. 43-46.

⁷⁰ Özcan, a.g.e., s. 43.

⁷¹ Utku, a.g.e., s. 20.

⁷² Aytekin Özel, *Wittgenstein Mantığında Önergeler Meselesi*, Bursa: Emin yayınları, 2016, s. 67.

konuda Frege'yi izlediğini göstermektedir. Fakat buna rağmen, onun sadece Frege'nin çalışmalarıyla yetinmediğini, aksine onları daha da öteye taşıdığını söyleyebiliriz.

Bu benzeyen yönlerden biri, her iki filozofun da gündelik dili eleştirip, ideal bir dile ihtiyaç duymalarıdır. Wittgenstein ikinci döneminde bu fikrinden vazgeçse de, birinci döneminde onun ideal dile olan inancı sağlamdır. Frege'nin düşündüğü gibi, Wittgenstein da gündelik dilin hatalarla dolu olduğunu ve belirsizliklere yol açtığını düşünmektedir. Bu nedenle, O da ideal bir dil oluşturma fikrini benimser.

Frege ve Wittgenstein arasında ikinci benzer bir husus da Frege'nin bağlamlılık ilkesidir. Bu ilkeye göre, bir sözcük sadece bir önerme bağlamında anlamlıdır. Tek başlarına sözcüklerin anlamı yoktur. Ancak onların göndermeleri vardır. Nitekim, *Tractatus*'a göre de sadece önermenin bir anlamı vardır; bir ad sadece bir referansa sahiptir ve bir objeyi temsil eder.⁷³

Wittgenstein ve Frege arasında üçüncü bir benzerlik de ikisinin dil ile dünya arasında bir uygunluğun bulunduğu düşüncesidir. Hem Frege hem de Wittgenstein'a göre, biz eğer dilin yapısını araştırırsak, bu bize dünyanın yapısını da verecektir.⁷⁴

Bu düşünce onların anlam ve doğruluk hakkındaki fikirlerini de ortaya çıkarmaktadır. Şöyle ki; Frege'ye göre bir önermenin doğru mu yanlış mı olduğu onun dünyada bir olguya karşılık gelip gelmediğine bağlıdır. Buna göre eğer bir önermenin dünyada bir karşılığı varsa, önerme doğrudur. Dünyada herhangi bir karşılığı yoksa, önerme yanlıştır. Frege'nin gönderge kavramı bu açıdan da önemlidir.⁷⁵ Yani bir önermenin bir göndergesi varsa doğru, yoksa yanlıştır. Bu değerlendirme sonucunda doğru veya yanlış olabilen önermeler anlamlı sayılacaktır, fakat doğru veya yanlış olarak değerlendirilemeyen önermeler anlamdan yoksun olarak kabul edilecektir.⁷⁶ Başka bir ifade ile bir önermenin anlamlı olabilmesi için doğru ya da yanlış olmaya elverişli olması gerekir. Aksi halde anlamsız olacaktır.

C. Bertrand Russell (1872-1970)

⁷³ Özcan, a.g.e., s. 260.

⁷⁴ Özcan, a.g.e., s. 42.

⁷⁵ Özcan, a.g.e., s. 58.

⁷⁶ Özen, a.g.e., s. 504.

Russell 1872’de doğdu. Russell daha 4 yaşındayken annesi ve babası vefat etti. Russell’ı onun çok zengin bir kadın olan büyükannesi yetiştirdi. Din eğitimi için Pazar okullarına gönderdi. Genel eğitim için de özel hocalar tuttu. Bu tür bir eğitim onu yalnızlığa ve mutsuzluğa itti.⁷⁷

Russell, 19 yaşlarında Cambridge’e gelip matematik çalıştı. Yüksek öğrenimini mantıkçı olarak tamamladıktan sonra mantık ile ilgilenmeye başladı. Leibniz üzerine yazdığı doktora tezi onun ilk yapıtı oldu (1900). 1903’te “*The Principles of Mathematics*”, 1910’da Alfred North Whitehead ile birlikte “*Principia Mathematica*” yı yazdı. Russell işte bu yapıtıyla matematikten mantığa geçiş yaptı. 1912’de ise “*The problems of Philosophy*”yi yazdı. Russell, bu yapıtta genel olarak felsefe sorunlarını ele almıştır.⁷⁸

Russell, 1914’te “*Our knowledge of the External World*”, 1918’de de “*The Philosophy of Logical Atomism*”i yazdı. Bahsettiğimiz bu son eser aslında Londra’da verilen sekiz konferansın bir araya gelmesinden oluşmuştur. Bu konferans Russell tarafından “*Monist*” adlı bir dergisinde yayımlanmıştır. Burada Russell’ın fikirlerinde önemli bir değişiklik meydana gelmeye başlar. Bu değişikliğin sebebi de öğrencisi olan Wittgenstein’dir. Russell ilk konferansına başlarken bu durumu açıkça belirtmektedir. Nitekim Wittgenstein’in *Tractatus*’ta söyledikleri ile Russell’ın mantıksal atomculuğu arasında büyük bir benzerlik vardır.⁷⁹

Russell, 1921’de “*The Analysis of Mind*” ve 1927’de de “*The Analysis of Matter*”ı yazmıştır. 1927-1949 yılları arasında da felsefeye ara vermiştir. Daha sonra 1959’da da kendi felsefe gelişimini özetleyen “*My Philosophical Development*” adıyla bir eser daha yazar. Russell’ın bundan sonra kaleme aldığı eserler de vardır.⁸⁰

1. Russell’ın Genel Felsefesi

Russell’ın felsefede önemli bir yeri vardır. Russell, Frege ve Moore ile birlikte, Analitik felsefenin üçüncü kurucusu sayılmaktadır. Russell’ın Frege ve Moore ile ortak

⁷⁷ Turgut, a.g.e., s. 13.

⁷⁸ A. yer.

⁷⁹ A. yer.

⁸⁰ A. yer.

yönleri vardır. Bu ortak yönlerini görmemiz onların Wittgenstein felsefesi üzerindeki etkilerini anlamamızda yardımcı olacaktır.

Russell, Frege'ye matematik ve modern mantık alanında yaptıkları katkılar açısından benzer. Russell da Frege gibi, matematiğin, mantığın temel ilkelerine indirgenebileceğine inanır. Yine Russell, tıpkı Frege gibi, modern mantığın oluşumunda çok önemli bir rol oynamıştır. Russell da Frege'nin düşündüğü gibi yeni bir mantığa ihtiyaç duyar. Çünkü her ikisine göre, eski mantık özne ve yüklemden oluşan bir forma sahiptir. Bu form ise mantığı sınırlandırmak suretiyle çeşitli problemlere neden olmaktadır. Bu problemleri çözmek için eski mantığın yerine yeni bir mantık ortaya koymak gerekir. Bu yeni mantık analizi mümkün kılacak ve bu şekilde tüm felsefe sorunlarını çözmeye yardımcı olacaktır.⁸¹

Russell'ın Moore ile de benzer yönleri vardır. Şöyle ki, her ikisi de idealizme karşı çıkar ve analitik felsefe geleneğini İngiltere'de başlatırlar. Bu şekilde İngiltere'de realizmin temeli onlar tarafından atılmış olur.⁸² Russell, analizi bir yöntem olarak kullanmakla da Moore'a benzer.⁸³ Burada şunu da ifade etmemiz gerekir ki, Russell ile Moore arasında benzerlik olmasına rağmen, her ikisinin felsefe anlayışları ve temel hareket noktaları farklıdır. Mesela, Moore idealizmi sağduyu inançlarına karşı çıktığı için eleştirirken, Russell ise onu matematiğin nesnelliğini ortadan kaldırdığı için eleştirir.⁸⁴

Analiz ve Mantıksal Atomculuk

Russell'a göre, tüm felsefe problemleri analiz yoluyla çözülebilir. Bu, iki şekilde olur, yani her felsefi bir problem analize tabi tutulduğunda, ya onun hiçbir şekilde felsefi problem olmadığı ya da mantıksal bir problem olduğu ortaya çıkar. Russell burada analizden mantıksal bir analizi kastetmektedir.⁸⁵

Mantıksal Atomculuğun önemli temsilcileri Moore, Russell ve Wittgenstein'dir.⁸⁶ Analiz yöntemini ilk kullanan Moore'dur ve bu şekilde de Mantıksal Atomculuk ile

⁸¹ Cevizci, a.g.e., s. 1050.

⁸² Cevizci, a.g.e., s. 1047.

⁸³ Turgut, a.g.e., s. 12.

⁸⁴ Cevizci, a.g.e., s. 1047.

⁸⁵ Cevizci, a.g.e., s. 1050.

⁸⁶ Turgut, a.g.e., s. 1.

Mantıkçı Pozitivizm'in temellerini atmıştır.⁸⁷ Russell ve Wittgenstein ise mantıksal atomculuğu daha da geliştirmişlerdir.⁸⁸

Bertrand Russell, daha önce de dediğimiz gibi, 'mantıksal atomculuk' öğretisini Londra'da verdiği bir dizi konferans ile tartışmaya açar. Mantıksal atomculuğun temelini dilin yapısı ile dünyanın yapısı arasındaki uygunluk oluşturur.⁸⁹ Başka bir ifade ile, Mantıksal atomculuk kuramına göre, dil ve dünya en küçük parçaya kadar bölünebilir⁹⁰ ve dildeki bu parçalar ile dünyadaki parçaları arasında bir özdeşlik ilişkisi vardır.⁹¹ Dil ve dünya arasındaki bu özdeşlik, analiz sonucunda ortaya çıkarıldığı zaman Russell'a göre biz gerçekliği öğrenebiliriz.⁹²

Russell felsefesinin bir diğer özelliği de gündelik dile karşı oluşudur. O da Frege gibi, gündelik dilin hatalarla dolu olduğu, belirsizliklere yol açtığı ve özellikle de dilin mantıksal formunu gizlediği gerekçesiyle, onu eleştirir. Dolayısıyla, Russell'ın amacı analiz yoluyla, dilin söz konusu mantıksal formunu ortaya çıkarmaktır. Ona göre dilin mantıksal formunu ortaya çıkaracak bir analiz bize, geleneksel tüm metafizik problemleri çözmeye yardımcı olacaktır. Yine aynı şekilde, bu mantığa dayanarak gündelik dilin aksine, daha açık ve kesin bir dil oluşturulabilir.⁹³

Bu şekilde yapılan bir analiz ile sadece dilin değil, dünyanın da yapısı ortaya çıkmaktadır. Buna göre, mantıksal atomculuğun ideal dili, dünya hakkında her şey ifade edebilir. Russell'ın ideal dil anlayışının oluşmasında, Cevizci'ye göre onun mantık ve matematik alanında yaptığı çalışmaların rolü büyüktür.⁹⁴

Dil ve Dünyanın çözümlenmesi

Dil önermelerden oluşur. Bu önermeler ikiye ayrılır: Basit önermeler ve kompleks veya karmaşık önermeler. Basit önermelere Russell atomik önermeler adını verirken, kompleks ya da karmaşık önermelere de moleküler önermeler demektedir. Russell'a göre,

⁸⁷ Turgut, a.g.e., s. 2.

⁸⁸ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma yayınları, 2005, s. 352.

⁸⁹ Vedat, a.g.e., s. 72.

⁹⁰ Turgut, a.g.e., s. 27-28.

⁹¹ Atakan Altınörs, *Dil Felsefesine Giriş, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2003*, s. 119.

⁹² Bertrand Russell, *Mantıksal Atomculuk Felsefesi*, çev. Dilek Arlı Çil ve diğerleri, İstanbul: Alfa Bilim Yayınları, 2015, s. 11.

⁹³ Cevizci, a.g.e., s. 1049-1050.

⁹⁴ Cevizci, a.g.e., s. 1053.

bu moleküler önermeler, atomik önermelerin ve, veya, ise vb. bağlaçlarla bir araya gelmesinden oluşur. Yine aynı şekilde, Russell'a göre atomik önermeler de sözcüklerin değişik şekillerde bir araya gelmesinden oluşur. Biz burada ilk önce bu her iki önerme türüne örnek vermek suretiyle onları daha açık hale getirmek istiyoruz. Mesela, 'Sokrates ölümlüdür' önermesi atomsal bir önermedir. Buna karşın, 'Bütün insanlar ölümlüdür' önermesi moleküler bir önermedir. Çünkü bütün kelimesini içermektedir.⁹⁵

Yine, ilk bakışta yalın gibi görünen herhangi bir önerme, gerçekte atomsal bir önerme olmayabilir. Bunu tespit etmek için, bizim mantıksal bir analiz yapmamız gerekir. Örneğin, "Fransa'nın şimdiki kralı keldir" önermesi "Sokrates ölümlüdür" önermesiyle aynı formda görünmektedir. Fakat Russell'a göre, bu önerme atomsal bir önerme değildir. Russell bunu şu şekilde açıklamaktadır: Ona göre, biz "Fransa'nın şimdiki kralı keldir" önermesini çözümlendiğimizde, şu önermelere ulaşıyoruz: 1. Fransa şu an krallıkla yönetilmektedir. 2. Fransa'da şu an bir kişi kraldır. 3. Fransa'da şu an kim kralısa o keldir. Russell bu çözümleme sonucunda, "Fransa'nın şimdiki kralı keldir" önermesinin atomsal önerme olmadığını, aksine yukarıda verilen üç temel atomsal önermeden meydana gelen moleküler bir önerme olduğunu göstermiş olmaktadır.⁹⁶

Biz, dili oluşturan bütün bu öğelerine analiz yoluyla ulaşabiliyoruz. Analiz bizi dilin en basit parçasına kadar nüfuz etmemizi sağlıyor. Analiz yoluyla dilin bu parçalarına ulaştıktan sonra, atılacak ilk adım dilin bu parçalarının işaret ettiği veya gönderimde bulunduğu olguları görebilmektir. Russell'a göre biz dil ile dünyadaki olgular arasındaki bu ilişkiyi gördüğümüz zaman anlam ortaya çıkmaktadır. Nitekim, Russell'a göre bir dil ne kadar olgulara gönderimde bulunuyorsa, o dil o kadar anlamlı ifadelerle sahiptir. Russell'a göre mantıksal olarak mükemmel bir dilde, sözcüklere karşılık birebir olguların öğeleri vardır.⁹⁷

Russell'a göre atomsal önermeler atomik olgulara karşılık gelir.⁹⁸ Ama atomik önermelerden oluşan moleküler önermelere karşılık gelecek moleküler olgular yoktur. Gerçekte var olan sadece atomik olgulardır. O halde, bu moleküler önermelerin doğru veya yanlış olduğu nasıl bilinecek? Russell'a göre, bu onların atomik önermelere

⁹⁵ Altınörs, a.g.e., s. 119.

⁹⁶ Altınörs, a.g.e., s. 120.

⁹⁷ Cevizci, a.g.e., s. 1051.

⁹⁸ Altınörs, a.g.e., s. 119.

bölünerek ve onların doğruluk veya yanlışlık değerlerine göre, doğru veya yanlış oldukları bilinebilecektir.⁹⁹

Dünya olgulardan meydana gelir. Russell, burada olguları analiz etmeye başlar. İlk önce olguların ne olduğunu açıklayalım. Russell'a göre olgu, dünyadaki şeylerin çeşitli özelliklere sahip olmaları ve birbirlerine çeşitli ilişkilerle bağlı olmalarıdır. Ona göre olgular kompleks yapıdadırlar. Olguların kompleks yapıda oldukları gibi dil de kompleks yapıdadır. Bu nedenle, Russell'a göre, analizin amacı doğru her önerme için dünyada bir olgunun bulunduğunu bize göstermesidir.¹⁰⁰

Russell'ın mantıksal atomculuğuna göre, duyular yoluyla bize verilen şeyler tikel şeylerdir. Fiziki nesnelere, duyulardan gelen bu verileri zihin tarafından birleştirildikten sonra yapılan nesnelere. Mesela, biz masaya baktığımızda duyulardan ancak masanın parçaları olan ayakları, tahta vs. gibi bilgileri duyularla elde ederiz. Ama onların hepsinin ne şekilde bir araya gelip de masayı oluşturduğunu zihnimiz tarafından idrak ederiz.¹⁰¹

Russell, dil ve dünyayı parçalarına ayırdıktan sonra bir önermenin bir olguyu ifade ettiğini söyler. Ona göre en basit olgu atomik olgudur. Söz konusu atomik olgu atomik bir önerme ile ifade edilir. Önerme ve olgu arasında olduğu gibi, atomik önerme ile atomik olgu arasında da tam bir özdeşlik vardır.¹⁰²

Anlam ve doğrulanabilirlik

Dil ile dünyayı analiz yöntemiyle parçalarına ayırdıktan ve aralarında bir özdeşlik ilişkisi olduğunu ifade ettikten sonra, aralarında bu özdeşliğin doğurduğu sonuçlarına bakmamız gerekir. Aralarındaki bu özdeşlik bize, önermelerin anlamlı olup olmadığını ve doğru olup olmadığını gösterir. Önermelerin doğru veya yanlış olduğunu belirleyen ve aynı zamanda da onların anlamlı olup olmadığını da belirleyen bir ilke vardır. Bu ilkeye doğrulanabilirlik ilkesi denir. Bu ilkeye göre bir önerme doğrulanabiliyorsa, yani doğru ya da yanlış olabiliyorsa, anlamlıdır. Yoksa anlamsızdır. İkinci olarak da önermenin doğru veya yanlış olmasıyla ilgilidir. Buna göre, bir önerme, dünyadaki bir olguya

⁹⁹ Cevizci, a.g.e., s. 1052.

¹⁰⁰ Cevizci, a.g.e., s. 1051.

¹⁰¹ Cevizci, a.g.e., s. 1056.

¹⁰² Cevizci, a.g.e., s. 1051-1052.

karşılık geliyorsa, ya da başka bir ifade ile gönderimde bulunuyorsa, o önerme doğrudur. Aksi takdirde yanlıştır.¹⁰³

Wittgenstein'a göre, bir önermenin anlamlı olup olmadığını öğrenebilmek için, onun resmettiği şeyin dünyada karşılığının bulunup bulunmadığına bağlıdır. Önermelerin doğrulukları deney ve gözlem yoluyla bakılarak belirlenebilir. Önermelere karşılık gelen bir olgu varsa, önerme doğru, yoksa yanlış olacaktır.¹⁰⁴

2. Russell'ın Resim Kuramına Etkisi

Bertrand Russell Wittgenstein'in ilk hocasıdır. Wittgenstein felsefeye onun rehberliğinde başlamıştır. Bu nedenle O Russell'dan önemli ölçüde etkilenmiştir. Bu etkilenme Wittgenstein'in resim kuramı için de söz konusudur. Şimdi biz Wittgenstein'in resim kuramını ne şekilde etkilediğini ve resim kuramı ile benzeyen ve ayrışan yönlerini görmeye çalışacağız.

1911-1914 yılları arasında Wittgenstein ve Russell birlikte çalışmışlardır. *Tractatus'ta* işte o zamanın sonucudur.¹⁰⁵ Russell iki açıdan resim kuramına etkide bulunmuştur. Birincisi onun mantıksal atomculuk anlayışı sayesinde dil ve dünya analiz edilmiştir. Dil ile dünya arasında uygunluğun bulunduğu düşüncesi de oradan gelmektedir. Şimdi ilk önce mantıksal atomculuk açısından Russell'ın, resim teorisine olan etkisine bakalım.

Öncelikle, Wittgenstein 'mantıksal atomculuk' deyimini kullanmaz, Bunun yerine onun yorumcuları Russell'dan etkilenerek onun anlayışını da mantıksal atomculuk olarak incelemektedirler. Wittgenstein daha çok "atomik, elementler" gibi terimleri kullanır.¹⁰⁶ Mantıksal atomculuğun Wittgenstein'daki karşılığı resim kuramıdır. Resim kuramı da dil ile dünya arasında uygunluğun bulunduğu düşüncesi üzerine kuruludur. Buna göre de dil ile dünyanın her ikisi en küçük parçalardan oluşmuştur ve bu parçalar arasında bir özdeşlik vardır.¹⁰⁷ Bu özdeşlik sonucunda, dilin yapısı dünyanın yapısını yansıtmaktadır.¹⁰⁸

¹⁰³ Vedat, a.g.e., s. 72-74.

¹⁰⁴ Vedat, a.g.e., s. 78.

¹⁰⁵ Sedat Çolak, *Wittgenstein'in Mantık Anlayışı ve Günümüz Felsefesine Etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 29.

¹⁰⁶ Turgut, a.g.e., s. 53.

¹⁰⁷ Turgut, a.g.e., s. 95.

¹⁰⁸ Vedat, a.g.e., s. 71.

İkinci Bölüm

WITTGENSTEİN'İN BİRİNCİ DÖNEM FELSEFESİ

I. Wittgenstein'in Genel Felsefesi

Wittgenstein'in yaptığı en önemli ayırım, söylenebilen ile söylenemeyen arasında yaptığı ayırımdır. Bu ayırım Kant'ın bilinebilir ile bilinemeyen arasında yaptığı ayırma benzemektedir. Wittgenstein, bu ayırımı dilsel açıdan yaptığı yerde, Kant söz konusu ayırımı bilgi açısından yapmıştır.¹⁰⁹ Her ikisi de din ve ahlak alanının önemli olduğunu düşünüyor. Kant açısından, transandantal dedüksiyon sadece fiziki alanda değil, aynı zamanda dil ve ahlak alanında da sağlam bir zemin sunuyor. Fakat Wittgenstein'in felsefesi din ve ahlak alanına girmenin uygun olmadığını söylüyor ve susmayı tavsiye ediyor.¹¹⁰

Wittgenstein'a göre, mantığın ilkeleri temsilin de ilkeleridir. Mantığın tek söylediği şey isimlerin göndermeleri, önermelerin de anlamları vardır. Biz mantıksal analiz sonucunda görebiliriz ki, özel isimlerin göndermeleri gerçeklikteki basit nesnelere. *Tractatus*'un metafiziği, dünyanın şeylerin değil de olguların toplamı olduğunu söyler. Bu basit şeyler dünyanın tözüdürler. Wittgenstein'a göre nesnelere hem formları hem de içerikleri vardır. Bu basit nesnelere değişik şekiller ya da formlarda bir araya gelerek olguları oluştururlar.¹¹¹

Wittgenstein'a göre mantık bu dünyada var olan her şeyi kuşatmıştır. Nitekim Wittgenstein'ın resim kuramında önemli olan tüm gerçeklikler de mantığın formuna uygundur. Başka bir ifade ile onların hepsinin bir mantıksal formu vardır. Dil, dünya, resim ve düşüncenin mantıksal formları vardır. Her birinde var olan bu mantıksal form hepsinin de aynı yapıda olduğunu ifade eder. İşte Wittgenstein'ın resim kuramını mümkün kılan da bu mantıksal formdur.¹¹²

¹⁰⁹ Cevizci, a.g.e., s. 1057.

¹¹⁰ Cevizci, a.g.e., s. 1058.

¹¹¹ Cevizci, a.g.e., s. 1058-1059.

¹¹² Cevizci, a.g.e., s. 1059.

Wittgenstein'a göre, biz mantıksal formun ne olduğunu söyleyemeyiz. O halde mantıksal formun var olduğunu biz nasıl bileceğiz? Wittgenstein'a göre mantıksal form önermede yansır. Biz onu oradan görebiliriz. Mantıksal form hakkında Wittgenstein şöyle der:

*“Önerme, bütün gerçekliği ortaya koyabilir. Ama gerçeklikle ortaklaşa sahip olduğu mantıksal biçimi ortaya koyamaz”.*¹¹³

*“Önerme mantıksal biçimi ortaya koyamaz, o onda yansır”.*¹¹⁴

*“Önerme, gerçeğin mantıksal biçimini gösterir”.*¹¹⁵

Mantıksal formun ifade edilemezliğini anlamak için Cevizci şöyle bir örnek verir: birinin bir manzara resmini çizdiğini düşünün, kişi hem resme hem de manzaraya bakar. Resmin manzarayı resmettiğini görür. Ama bunu nasıl resmettiğini söyleyemez. Demek ki aralarındaki ilişki sözle ifade edilebilen bir ilişki değildir. Biz onu dilimizde ifade edemeyiz.¹¹⁶ Mantıksal formun bu özelliği Wittgenstein'ın bahsettiği bütün özdeş varlıklar için yani dilin önermeleri, dünyanın olguları, resim ve düşünce için de geçerlidir. Çünkü onların hepsi de aynı mantıksal forma sahiptir.

Mantık ve Matematik

Wittgenstein ifadeleri genel başlık olarak ikiye ayırır: a-priori ifadeler ve empirik ifadeler. a-priori ifadeler zorunludur ve dünya hakkında hiçbir şey söylemezler. Empirik ifadeler ise dünya hakkında çok şey söylerler, ama onların yanlış olma ihtimali de her zaman vardır. Bu açıdan onlar zorunlu değildir. Bunu desteklemek için Wittgenstein önermeleri üçe ayırır. Ona göre üç çeşit önerme vardır: totolojiler, çelişkiler ve anlamlı önermeler.¹¹⁷

Totolojiler, dünyadaki herhangi bir olguya karşılık gelmez ve hiçbir olguyu resmetmez. Totolojiler zorunlu olarak doğru önermelerdir. Onlara denk düşen zorunlu olgular yoktur. Mantık önermelerinin tümü totolojidirler. Mantık her tür deneyimden

¹¹³ Wittgenstein, *Tractatus*, s. 61.

¹¹⁴ A. yer.

¹¹⁵ A. yer.

¹¹⁶ Cevizci, a.g.e., s. 1064.

¹¹⁷ Cevizci, a.g.e., s. 1060.

önce olduğu için, onların doğruluğu için dünyadaki deneyime ihtiyaç yoktur. Wittgenstein, mantık için söylenenlerin matematik için de geçerli olduğunu söyler.¹¹⁸

Doğabilimi

Anlamlı önermeler yani doğru ya da yanlış olabilen ifadeler zorunlu değildir. Dünya birbirinden tamamen bağımsız olan nesnelere meydana gelmiştir. Bu nedenle, birine bağlı olarak diğerine varmak mümkün değildir. Wittgenstein, doğa yasalarının dahi zorunlu olmadığını söyler. Ona göre bu yasalar bizim işimize yaradığı ölçüde doğrudur. Bu açıdan Wittgenstein'in bilime büyük bir darbe indirdiği söylenebilir.¹¹⁹

Felsefe

Wittgenstein'a göre de felsefe doğa bilimlerinden biri değildir:

"Felsefe, doğa bilimlerinden biri değildir. 'Felsefe' sözcüğü doğa bilimlerinin üstünde ya da altında bir yerde duran, ama yanlarında durmayan bir şeye işaret eder".¹²⁰

Wittgenstein'in felsefesi öncekilerden farklıdır. Wittgenstein geleneksel felsefeyi eleştirir. Ona göre, geleneksel felsefe hatalarla doludur. Bu hataların en büyüğü de onun hakikati keşfetmeye çalışmasıdır.¹²¹ Halbuki, felsefenin görevi hakikati keşfetmek değil, kapalı olan durumları açıklamak ve saçma olan şeylerin saçma olduğunu göstermektir.¹²² Onun dışında felsefenin herhangi bir görevi yoktur. Bu nedenle, Wittgenstein felsefeyi bir teori olarak değil, bir etkinlik olarak görmektedir.

Wittgenstein, felsefe sorunlarının oluşmasının ikinci nedeni olarak da dilin mantığının yanlış anlaşılması olarak gösterir. Ona göre geleneksel felsefedeki problemlerin çoğu dilin mantığını yanlış anlamaktan kaynaklanmıştır. Ona göre, bunlar analiz edilirse, onların aslında problem olmadığı ortaya çıkacaktır.¹²³

Wittgenstein'a göre, bu problemleri çözebilmek için bizim ideal bir dile ihtiyacımız vardır. İdeal dil gündelik dil gibi belirsiz değildir. İdeal dilde her obje için tek bir ad vardır. İdeal dil matematiksel ve mantıksal bir dildir. İdeal dil vurgusu *Tractatus*'ta

¹¹⁸ Cevizci, a.g.e., s. 1061.

¹¹⁹ Cevizci, a.g.e., s. 1062.

¹²⁰ Wittgenstein, *Tractatus*, s. 57.

¹²¹ Özcan, a.g.e., s. 216.

¹²² Wittgenstein, a.g.e., s. 59.

¹²³ Cevizci, a.g.e., s. 1063.

çok güçlüdür. Nitekim birçok Wittgenstein yorumcusu *Tractatus*'un amacının ideal bir dil oluşturmak olduğunu söylemiştir.¹²⁴

Wittgenstein felsefesinin bir diğer özelliği de onun metafizikten uzak olmasıdır. Wittgenstein'a göre felsefenin güvenilir bir bilgi dalı olması için metafizikten uzak durması gerekir.¹²⁵ Wittgenstein da felsefesinde bu sonuca varmıştır. Ona göre metafizik dilin sınırlarının dışında kaldığı için hem mantıktan hem felsefeden uzak olmalıdır.

Burada önemli bir husus da Wittgenstein'ın gerçekten metafiziği reddedip etmediğidir. Wittgenstein felsefesi üzerine yazılan kaynaklara göre, Wittgenstein metafiziğin varlığını tamamen reddetmez. Wittgenstein, metafizik ve benzeri unsurların dilin gereklerini yerine getirmedikleri için yani dünyada herhangi bir karşılıkları olmadığı için onları dilin sınırları dışında bırakır. Ama bu onu reddettiği anlamına gelmez. Bu aslında metodolojik bir temizliktir.¹²⁶

Bu, aynı zamanda metafiziğin tartışmasız olarak var olduğu anlamına da gelmektedir. Yani biz onun hakkında tartışma imkanına sahip değiliz. Dolayısıyla, onun hakkında bir şey söyleyemeyiz. Wittgenstein'a göre burada susmamız gerekir. Bu konuda Wittgenstein'ın yaptığı en önemli iş söylenemeyen ile söylenemeyen arasında yaptığı ayırmadır. Ona göre söylenemeyen hakkında susmak gerekir ve söylenemeyen dil ile ifade edilmese de gösterilebilir. Wittgenstein bu söylenemez olan alan ile derinden ilgilenir. İşte bu onu Russell ve mantıkçı pozitivist filozoflarından ayıran en önemli husustur.¹²⁷

Burada Wittgenstein ile Kant arasında bir mukayese yapmak istiyoruz. Çünkü her iki filozofun felsefeleri birbirine benzemektedir.

A. Wittgenstein ve Immanuel Kant

Wittgenstein ile Kant'ın felsefeleri arasında benzerliğin olduğu söylenir. Bizim burada Kant'ın felsefesine yer vermemizin sebebi Wittgenstein felsefesinin Kant'ın felsefesine ne açıdan benzediğini ortaya koymaktır. Bunu yaparken her iki filozof arasındaki farklılıkları da ortaya koymaya çalışacağız.

¹²⁴ Özcan, a.g.e., s. 222.

¹²⁵ Altınörs, a.g.e., s. 130.

¹²⁶ Ali Utku, *Ludwig Wittgenstein Erken Döneminde Dilin Sınırları ve Felsefe*, Ankara: Doğubatu Yayınları, 2009, s. 35.

¹²⁷ Cevizci, a.g.e., s. 1064.

1. Immanuel Kant'ın Genel Felsefesi (1724 – 1804)

Immanuel Kant (1724 – 1804) en önde gelen filozoflardan biridir. Kant, felsefesinde bir bilgi teorisi ortaya koymaya çalışmıştır. Bunu yapmak için ise birbirine zıt olan iki felsefe okulunu yani rasyonalizm ile empirisizmi birleştirerek ikisi arasında bir orta yolu bulmuştur.¹²⁸ Ona göre, Rasyonalistler deneyi, Empiristler ise bilginin apriori yanını reddetmekle yanlışla düşmüşlerdir.¹²⁹ Hâlbuki bilgi için her ikisi de gereklidir.¹³⁰

Kant bilgi problemini çözmek için yeni bir felsefe anlayışı ortaya koymuştur. Buna göre felsefenin yeni bilgiler ortaya koymadan önce ilk önce kendini yani insan düşüncesinin kaynağı olan akli araştırması gerekir. Bu da aklın neyi bilip bilemeyeceğini, onun kapasitesini bilmemiz anlamına gelir. Kant'ın ortaya koyduğu bu yeni felsefe anlayışına 'eleştirel felsefe' denmektedir.¹³¹

Kant, bilgiyi oluşturan önermeleri iki şekilde sınıflandırır: biri, önermelerin dünya hakkında yeni bir bilgi verip vermediğine göre. İkincisi, önermelerin içerdiği bilginin deneye dayanıp dayanmadığına göre. Birinci sınıflandırmada önermeler analitik ve sentetik olarak ikiye ayrılırken, ikincisinde de apriori ile aposteriori olarak ikiye ayrılır. Şimdi bunları ayrıntılı bir şekilde inceleyelim.

Analitik önermeler

Analitik önermeler bir sözcüğün tanımında zaten var olan bir bilgiyi tekrardan ifade eder. Onun hakkında yeni bir bilgi vermez. Mesela, "güller çiçeklerdir" önermesi böyledir. Çünkü gülün bir çiçek olduğunu biz çiçek tanımından biliriz.¹³² Analitik önermeler apriori önermeler gibi deneyimi gerektirmezler.

Sentetik önermeler

¹²⁸ Cevizci, a.g.e., s. 707-708.

¹²⁹ Cevizci, a.g.e., s. 709-710.

¹³⁰ Cevizci, a.g.e., s. 711-712.

¹³¹ Cevizci, a.g.e., s. 711.

¹³² Cevizci, a.g.e., s. 714.

Buna karşın, sentetik önermeler tanımında bulunmayan yeni bir bilgiyi ifade ederler. Mesela, “bazı güller beyazdır”.¹³³ Sentetik önermeler aposteriori önermeler gibi deneyimi gerektirirler. Şimdi gelelim ikinci ayrıma.

Aposteriori önermelerde konu ve yüklem bir araya gelir ve aralarında bir ilişki kurulur. Bu ilişki zihin tarafından kurulmaktadır. Fakat bu bağlantı nereden geliyor diyorsanız, Kant’a göre biz bu bağlantıyı deneyimden elde ederiz. Mesela, “bu gül beyazdır” önermesinde ‘gül’ konu ve ‘beyaz’ da yüklemidir. Gülün beyaz olduğu hükmüne varırken bizim ilk önce doğaya bakmamız gerekir. Bunun sonucunda gül beyaz ise önerme doğru, aksi halde yanlış olacaktır. Deneyime dayanan bu gibi önermelere Kant ampirik veya aposteriori önermeler adını verir.¹³⁴ Kant deneyimi kullanmadan, sadece aklımızla vardığımız bir önermeye de apriori önerme adını verir.¹³⁵

Sentetik apriori önermeler

Ayrıca Kant, aynı zamanda hem sentetik hem de apriori önermelerin varlığından da bahsetmektedir. Ona göre bu önermeler matematik ve fizikte olduğu gibi ahlak alanında da vardır. Kant’a göre bu önermelerin varlığı metafizik alanında da mümkündür ama biz bundan emin olamayız. Çünkü ona göre, doğal olarak insan zihni metafizik konular ile haşır neşir olmak ister.¹³⁶ Heimsoeth’in ortaya koyduğuna göre, Kant, metafizik konular üzerine konuşma isteğinin aklın doğasından geldiğini söyler.¹³⁷ Yani metafizik konuların temeli insan aklının varlık yapısıdır. Bu sorular ne bilimsel verilerle cevaplanabilir ne de geri çevrilebilir. Kant buna şu şekilde bir çare bulur. Ona göre insan aklının teorik ve pratik olmak üzere iki yanı vardır. Buna göre, insan aklı teorik olarak metafiziği ispat edemezse de pratik olarak onu derinden hisseder. İşte bu nedenle, insan aklı birbirine zıt farklı görüşlere gidebilmektedir.¹³⁸

Demek ki insan aklı dünyadaki koşullarla sınırlı değildir. İnsanın aklında her zaman fenomenler dünyasını aşma çabası ve eğilimi vardır. Bu nedenle, bazı kavramlar-varlıkları dünyada kanıtlanamazsa da- zihinde vardır. İnsan zihni bu ideler üzerine

¹³³ Cevizci, a.g.e., s. 714.

¹³⁴ Cevizci, a.g.e., s. 712-713.

¹³⁵ Cevizci, a.g.e., s. 713.

¹³⁶ Cevizci, a.g.e., s. 714.

¹³⁷ Heinz Heimsoeth, *Kant’ın Felsefesi*, çev. Takiyettin Mengüşoğlu, Ankara: Doğubatı Yayınları, 2007, s. 67.

¹³⁸ Heimsoeth, a.g.e., s. 67-69.

düşünmekten kendini alamamaktadır. Kant elbette ki duyulara dayanmayan bu tür kavramların bilgi ifade ettiğini iddia etmemektedir. Kant'a göre bunlar boş kavramlardır.¹³⁹

Yukarıda dediğimiz gibi, Kant'a göre bilgi için hem deneyim hem de apriori forma ihtiyacımız vardır. Deneyim yoluyla gelen duyu verileri zihin tarafından sağlanan bu formlarla anlamlı hale gelir. Bu formlar olmadan bu veriler bir duyu yığını olmaktan başka bir şey olamazdı. Bu, deneyimin de apriori yanının olduğunu gösterir ve Kant'ın sentetik apriori önermelerin varlığını temellendirir.¹⁴⁰

Şimdi, Kant apriori bilgiyi kabul etmekle rasyonalistlere, bilgi açısından deneyimin vazgeçilmez olduğunu kabul etmek açısından da empiristlere benzemektedir. İşte daha önce de dediğimiz gibi, Kant her iki felsefe ekolünü birleştirerek sentezlemektedir. Bu yeni senteze göre, bilgi için apriori olarak var olan zihnin mantıksal formları ile duyulardan gelen deneyim gereklidir.¹⁴¹

Biz nesnelere hakkındaki bilgiyi duyular yoluyla elde ederiz ve zihnimiz ile de onlar üzerinde düşünürüz. Demek ki, düşünebilmemiz nesnelere duyular vasıtasıyla gelen veriler sayesinde mümkün olmaktadır. Nesnelere bilgisi duyularla zihne aktarıldıktan sonra zihin anlama yetisiyle o veriyi kendi kavram ve kategorileriyle sentezlemektedir. Bu kavram ve kategoriler ancak duyular yoluyla elde edilmiş nesnelere bilgisine uygulanabilir. Onun dışında yani deneyimden bağımsız bir şekilde oluşan ya da uydurulan herhangi bir veriye uygulanamaz. Bunun bir sonucu da metafizik verilerine anlama yetisinin bu kavram ve kategorilerin uygulanmasının mümkün olmadığıdır. Metafizik deneyimden bağımsız olarak bunları kullanmaya çalışsa da meşru bir bilim sayılmayacaktır.¹⁴²

Bilginin sınırları

Kant'a göre bilginin iki kaynağını teşkil eden; kategoriler şeklinde önceden zihnimizde var olan apriori önermeler ile duyulardan gelen ampirik önermelerin dışında bir şeyi bilmemiz mümkün değildir. Buna göre insan sadece fenomenleri yani görünür

¹³⁹ Heimsoeth, a.g.e., s. 103-118.

¹⁴⁰ Heimsoeth, a.g.e., s. 73.

¹⁴¹ Cevizci, a.g.e., s. 717.

¹⁴² Cevizci, a.g.e., s. 718.

dünyadaki nesnelere bilebilir. Numenleri yani duyuları aşan duyularla algılanamayan şeyleri bilemez. Kant'a göre bilgimiz iki açıdan sınırlıdır: bilgi, her şeyden önce, duyu deneyinin dünyasıyla sınırlanmıştır. Buna göre bilgi, insan deneyimini aşamaz. Deneyim alanını aşan bilgi, bilgi değildir. İkinci olarak bilgi, duyu verileriyle elde edildikten sonra zihin tarafından üzerinde yapılan işlemlerin tarzlarıyla da sınırlanmıştır.¹⁴³

Kant, bilgiyi sınırlandırmakla metafiziğin imkansızlığını ortaya koymuş oldu. Fakat bundan metafiziğin gerçekten olmadığı sonucu çıkmaz. Kant, burada metafiziğin bilimselliğinin dışına çıktığını söylemek istiyor, Onun gerçekten olmadığını değil. Ona göre metafizik bilim olamaz çünkü duyuları aşmaktadır.¹⁴⁴ Bununla birlikte Kant etik alanında da bir yeniliğe gitmiştir. Ona göre etik alanında da akıl önemlidir. Çünkü insanın ahlaki davranışları üzerinde de aklın kontrolü vardır.¹⁴⁵

Burada bilginin apriori yanı üzerinde biraz daha durmak istiyoruz. Kant zaman ve mekân formlarından ve diğer kategorilerden bahsetmektedir. Ona göre, biz duyularla elde ettiğimiz verilere bu formları uygularız. Bu formlar duyularla elde ettiğimiz bilginin apriori formlarıdır. Yani bizim zihnimize önceden vardır. Geometrik ve mekanik gibi bilimlerin varlığı, zaman ve mekân algısının apriori olarak zihnimize var olmasının kanıtıdır. Fakat burada şunu da belirtmemiz gerekir ki zaman ve mekân mutlak olarak var değildir. Onlar sadece düşünsel varlıklardır.¹⁴⁶

Bilgimizin iki kaynağı olduğundan bahsetmiştik. Bilginin ikinci kaynağı düşünmedir. Düşünmenin kendine özgü apriori formları vardır. Düşünme olmasaydı, sadece duyu verileri bize objeyi gösteremezdi. Kant Aristoteles'in düşünmenin 10 kategorisine zaman ve mekân olmak üzere 2 kategori daha ilave ederek toplam sayıyı 12'ye çıkarır. Kant'a göre bu kategoriler düşünmenin temel formlarıdır. Biz bütün bilgimizi bu 12 kategori ile elde ederiz.¹⁴⁷

2. Wittgenstein ve Kant Felsefelerinin Karşılaştırılması

Wittgenstein ile Kant'ın felsefeleri arasında yöntem açısından benzerlik olduğu söylenmektedir. Her ikisinin felsefesi bir eleştiri felsefesidir. Her ikisi de kesinlik arayışı

¹⁴³ Cevizci, a.g.e., s. 720-721.

¹⁴⁴ Cevizci, a.g.e., s. 721-722.

¹⁴⁵ Cevizci, a.g.e., s. 708.

¹⁴⁶ Heimsoeth, a.g.e., s. 78-82.

¹⁴⁷ Heimsoeth, a.g.e., s. 84-91.

içinde. Her ikisi de bilgiyi güvenli temellere dayandırmak için güvenli olmayan bilgiyi gerçek bilgi sahasının dışına çıkarmaya çalışmaktadır.

Bilgiyi güvenli temellere dayandırmak için yapılması gereken en önemli iş, düşünceyi sınırlandırmaktır. Kant, bu işi doğrudan yaparken, Wittgenstein onu dil üzerinden yapar. Çünkü ona göre, düşünce dil ile dile gelmektedir ve ancak dil yoluyla sınırlandırılabilir. Düşünceyi yine düşünce ile sınırlandırmak mümkün değildir. Çünkü düşünceyi sınırlandırmaya çalıştığımızda yine düşünmek zorunda kalmaktayız. Bunu şu şekilde de ortaya koyabiliriz, şöyle ki, sınır çizme işi sınırın her iki tarafını da düşünmemizi gerektirir. Sınırın diğer tarafını düşünmeden sınır çizmek mümkün değildir. Dolayısıyla, tek yöntem düşünceyi dil üzerinden sınırlandırmaktır. Yani dile sınır çizildiğinde, düşünceye kendiliğinden sınır çizilmiş olacaktır.¹⁴⁸

Şimdi, düşünceyi sınırlandırmanın ne anlama geldiğinden bahsetmemiz gerekir. Buna göre, biz belli bir yere kadar serbest bir şekilde düşünebiliriz. Ama o yere geldiğimizde artık durmamız gerekir. Bunu dil üzerinden söyleyecek olursak, biz belli bir yere kadar konuşabiliriz. O yere geldiğimizde de susmamız icap eder.¹⁴⁹ İşte sınırı oluşturan o hususlar metafizik, din, etik ve estetik gibi konulardır.

Kant ile Wittgenstein, metafizik konusunda da hem fikirdir. Kant'a göre biz numenleri bilemeyiz, fenomenleri bilebiliriz. Metafizik numenler alanını aştığı için biz onu bilemeyiz. Dolayısıyla Kant'a göre metafizik yapmak boş bir iştir. Çünkü doğrulanması için elimizde herhangi bir ölçü bulunmamaktadır. Wittgenstein da dilin sınırlarını belirlemiştir. Ona göre metafizik dilin sınırlarını aştığı için anlamsızdır.¹⁵⁰

Kant ile Wittgenstein felsefeleri arasında benzerliğin olduğunu görüyoruz. Fakat bu onun Kant'ın felsefesini ele alıp devam ettirdiği anlamına gelmez. Çünkü, Wittgenstein kendi felsefesine Kant'ın felsefesinden yola çıkarak başlamamıştır. Aksine Frege ile Russell'in çalışmalarıyla başlamıştır.¹⁵¹ Ayrıca, Özcan'ın dediği gibi, Wittgenstein Kant'ı hiç okumamıştır. Elindeki bilgileri de ancak dolaylı yoldan elde etmiştir.¹⁵² Bu konuda karşı bir görüşün bulunduğunu da söylememiz gerekir. Buna göre,

¹⁴⁸ Pears, a.g.e., s. 12.

¹⁴⁹ Pears, a.g.e., s. 47.

¹⁵⁰ Özel, a.g.e., s. 57.

¹⁵¹ Pears, a.g.e., s. 54.

¹⁵² Özcan, a.g.e., s. 231.

Wittgenstein İtalya'da esir iken Cassino'da kaldığı esir kampında Kant'la birlikte Augustine, Nietzsche, Kierkegaard ve Plato gibi diğer birkaç filozof hakkında da bir şeyler okumuştur ama bunların kendisi üzerindeki etkilerini eserlerinde belirtmemiştir.¹⁵³

Wittgenstein ile Kant felsefesinin farklılıklarına gelince, dilin anlamlı veya anlamsız olması açısından ikisi arasında şöyle bir fark vardır: Wittgenstein sadece görünür dünyadaki empirik varlıklar hakkında söz eden önermelerin anlamlı olduğunu söyler. Onun dışındaki bütün önermeler ona göre anlamsızdır. Kant'a göre ise, empirik olgulardan bahseden önermelerin yanı sıra etik ve estetik hakkında söz eden önermeler de anlamlıdır.¹⁵⁴

Diğer bir farklılık da Wittgenstein'in mantıksal form dediği mantıksal bir yapı konusunda ortaya çıkar. Daha önce de dediğimiz gibi, bu mantıksal form Wittgenstein'in resim kuramında rol oynayan tüm öğeler için geçerlidir. Yani dil, dünya, resim ve düşünce hepsi de bu forma sahiptir. Wittgenstein'a göre biz bu mantıksal form üzerinde konuşamayız. Onun ne olduğunu bilemeyiz. Onun var olduğunu bilmemizin tek bir yolu onun kendisini önermede yansıtmasıdır.

Kant'a göre olgusal önermelerde iki kavram birbirine bağlanmaktadır. Bu bağlanmayı mümkün kılan ise kategorilerdir. Bu kategoriler o önermeye bir kalıp ya da form verirler. Bu nedenle kategorilerdeki form yani gerçekliğin formu ile önermenin mantıksal form aynı olmaktadır.¹⁵⁵ Kant'a göre biz bu kategoriler üzerinde konuşabiliriz. Bunu daha anlaşılır ve kısa bir şekilde ifade edecek olursak, Kant'a göre biz mantığın doğası üzerine konuşabiliriz. Ama Wittgenstein'a göre biz mantığın doğası üzerine konuşamayız. Kant mantığı yani kategorileri ve mantıksal ilkelerin ne olduğunu eserinde açıklıyor. Ama Wittgenstein mantığın sadece önermelerde görüldüğünü ama onlar hakkında bir şeyin söylenemeyeceğini belirtiyor.¹⁵⁶

Mantığın doğası üzerine konuşmamızın mümkün olmaması mantığın acaba aşkın bir şey olduğundan mı kaynaklanıyor? Biz bu soruyu Wittgenstein'in mantığın ne'liği

¹⁵³ Hacker, a.g.e., s. 68-69.

¹⁵⁴ Serdar Şen, *Kant ve Wittgenstein Üzerine Eleştirel Bir Karşılaştırma*, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, s. 15.

¹⁵⁵ Şen, a.g.e., s. 16.

¹⁵⁶ Şen, a.g.e., s. 25.

sorununa ne şekilde yaklaştığı ile yanıtlamaya çalışacağız. Bunu yaparken Wittgenstein'in mantık anlayışından da bahsetmiş olacağız.

II. Wittgenstein'da Mantığın ne'liği sorunu

Burada Wittgenstein'in mantık'tan ne anladığını, onu nasıl uyguladığını ve mantığın önemi ve yeri hakkında ne düşündüğünü ortaya koymaya çalışacağız. Burada asıl sorun mantığın yeridir. Mantığın dünyadaki işlevi ve fonksiyonudur. Mantık aşkın mıdır? Yoksa içkin midir? Aşkın ise tanrı da aşkın olduğuna göre, mantığın tanrıyla herhangi bir bağlantı var mı? bağlantı varsa, o bağlantının mahiyeti nedir? Mantık aynı zamanda tanrı mıdır? Yoksa mantık ile tanrı farklı şeyler midir? Mantığın ne'liği sorunu *Tractatus*'ta geçtiği gibi şu başlıklar altında incelenebilir.

Mantığın Aşkinliği

Wittgenstein *Tractatus*'ta mantığın aşkın olduğunu söyler.¹⁵⁷ Özel'in aktardığı gibi bir şeyin aşkın olması iki anlama gelir: birincisi, bir şeyin sınırlarını aşıp onun ötesinde kalması, ikincisi ise, bir şeyin mümkün olmasını sağlayan şey olması. Kant, birincisi için transendent ikincisi için ise transendental terimlerini kullanır.¹⁵⁸ Burada birincisi, dünyanın dışında kalan şey olarak aşkın iken, ikincisi dünyanın var olmasını sağlayan ve tanrıyla özdeş olan bir şey anlamına da gelmektedir.

Soykan'ın da dediği gibi, Wittgenstein, mantığı eğer ikinci anlamda kullanmış ise, yani mantığı dünyayı var eden bir şey anlamında aşkın dediği ise, mantık tam olarak tanrı olmasa da tanrı gibi bir şey olduğu kesindir. Bir şeyin tanrı ile eşit bir seviyede tutulması o şeyin ne kadar çok önemli olduğuna işaret eder. Demek ki, aşkın olan bu mantık, Wittgenstein'a göre, dünyanın varlığı açısından son derece önemlidir.¹⁵⁹ Soykan, burada mantığın aşkın olması hasebiyle, onun tanrıya işaret ettiğini ve bundan hareketle de tanrının varlığına bir delil oluşturduğunu söylese de biz o konuyla ilgilenmeden konumuza devam etmek istiyoruz.

¹⁵⁷ Wittgenstein, a.g.e., s. 151.

¹⁵⁸ Özel, a.g.e., s. 43.

¹⁵⁹ Soykan, a.g.e., s. 29.

Mantık dünyayı doldurur; dünyanın sınırları onun da sınırlarıdır.

Wittgenstein *Tractatus*'ta şöyle diyor: “*Mantık dünyayı doldurur; dünyanın sınırları onun da sınırlarıdır*”. Buna göre hem dünyanın hem de mantığın sınırları vardır ve dünyanın sınırları aynı zamanda mantığın da sınırlarıdır.¹⁶⁰ Dünyanın sınırları mantığın da sınırlarıdır, peki neden böyle? Soykan'a göre, böyle olmasaydı dünya mantıktan ya küçük ya da büyük olurdu. Dünya mantıktan küçük olsaydı, mantık dünyanın dışına çıkacaktı. O zaman dünyanın dışı da bize kendini açmış olurdu ve o artık dünyanın dışı olmazdı. Dünya mantıktan büyük olsaydı, biz dünyanın geri kalan kısmında mantık uygulamasını yapamazdık ve dünyanın geri kalan kısmı mantıksız olurdu.¹⁶¹ ‘mantık dünyayı doldurur’ ifadesine gelince, Soykan'a göre onun anlamı mantığın dünyanın her yerinde uygulanabilir olmasıdır.¹⁶²

Wittgenstein *Tractatus*'ta mantığın aşkın olduğunu söylüyor. Ama diğer taraftan da mantığın sınırlarının aynı zamanda dünyanın sınırları olduğunu da ifade ediyor. Burada zihnimizde bir soru oluşmaktadır. Wittgenstein, mantığın hem aşkın hem de onun sınırlarıyla dünyanın sınırlarının aynı olduğunu söyleyerek acaba bir çelişkiye mi düşmektedir? Soykan'a göre hayır, bu bir çelişki değildir. Çünkü mantık dünyanın bir yansıması olduğu için tabii ki dünyanın içinde olmayacaktır. Aksine, dünyaya aşkın olacaktır.¹⁶³

Mantık deneyden öncedir. Mantık ne den öncedir nasıldan değil

Wittgenstein mantığın deneyden önce olduğunu söyler. Wittgenstein şöyle diyor: “*Mantık deneyden öncedir. Mantık ne'den öncedir nasıldan değil*”¹⁶⁴ Bu konu aslında mantığın aşkınlığı konusuyla da bağlantılıdır. Mantık bütün deneyimden önce olduğu için de aşkındır.¹⁶⁵ Çünkü ‘aşkın’ kavramı deney alanını aşan anlamında da kullanılır. Dolayısıyla burada mantığın aşkın olması, onun deneyden önce yani a-priori olması demektir. Mantık dünyadan da önce olduğuna göre onun dünyanın kuruluşunun bir şartı

¹⁶⁰ Wittgenstein, *Tractatus*, s. 131.

¹⁶¹ Soykan, *a. Yer.*

¹⁶² Soykan, *a.g.e.*, s. 28.

¹⁶³ Soykan, *a. Yer.*

¹⁶⁴ Wittgenstein, *Tractatus*, s. 127.

¹⁶⁵ Utku, *Dilin Sınırları ve Felsefe*, s. 206.

olması gerektiği de ortaya çıkar. Mantığın önermeleri dünyanın yapı iskelesini tasvir ederler veya daha doğrusu onu meydana getirirler.¹⁶⁶

Soykan burada şunu da ekler, Wittgenstein, mantık deneyden öncedir der, ama bu mantığın dünyadan önce olduğu anlamına gelmez. Soykan görüşünü şöyle destekler ve devam eder: varlık bakımından dünya ve mantık arasında bir öncelik sonralık yoktur. Ama uygulama bakımından mantık dünyadan öncedir. Dünyadan önce olmasaydı, biz onu dünyada uygulayamazdık.¹⁶⁷

Söz mantığın uygulamasına gelmişken şunu da ifade etmiş olalım ki, mantık dile getirilemez bir şeydir. Wittgenstein'a göre mantık dünyanın sınırları dışında olduğu için biz onun hakkında bir şey söyleyemeyiz.¹⁶⁸ Bizim mantık hakkında bir şey söyleyebilmemiz için dünyanın dışına çıkmamız gerekir ki bu mümkün değildir. Yine aynı şekilde mantık da kendisi hakkında bir şey söyleyemez. Mantık ancak kendisini cümlede gösterir.¹⁶⁹ Bu bahis mantıksal formu ilgilendirdiği ve daha önce ele alındığı için burada tekrar etmek istemiyoruz.

Sonuç olarak, mantık dünya açısından çok önemli bir yere sahiptir. Mantık dünyanın kuruluş şartıdır. Dünyadaki her şey mantığın kurallarına göre oluşmuştur. Mantık dil ile dünya arasında var olan gizli bir sistemin adıdır.¹⁷⁰ Dil ile dünya arasındaki ilişkiyi anlamak açısından da mantığın rolü önem arz etmektedir.

¹⁶⁶ Özel, a.g.e, s. 44.

¹⁶⁷ Soykan, a.g.e., s. 28-29.

¹⁶⁸ Özel, a.g.e., s. 49.

¹⁶⁹ Soykan, a.g.e., s. 64.

¹⁷⁰ Özel, a.g.e., s. 42.

Üçüncü Bölüm

WITTGENSTEIN'İN RESİM KURAMI VE SONRAKİ FELSEFEYE ETKİSİ

I. Wittgenstein'in Resim Kuramı

Tezin son bölümünde biz bu tezin merkezini oluşturan resim kuramını ele alacağız. Ayrıca, Wittgenstein felsefesinin hem kendi zamanındaki felsefe anlayışlarını hem de kendisinden sonra gelen felsefeleri ne şekilde etkilediğinden bahsedeceğiz. Bu konuda biz resim kuramı açısından önem arz eden bir kuram olan mantıkçı pozitivistten bahsetmekle yetineceğiz. En son da Wittgenstein'in, *Tractatus*'ta ortaya koyduğu felsefeden neden vazgeçip ikinci dönem felsefesi denilen farklı bir felsefeyi ortaya koyduğundan bahsedeceğiz.

A. Resim Kuramı ve Dünya

Wittgenstein'a göre "dünyanın sabit bir yapısı vardır". Bundan Soykan'a göre dünyanın sabit olduğu çıkarılmamalıdır. Dünyada her şey olup biter, dünya değişir ama dünyanın yapısı değişmez. Sabittir. Bu yapı mantıksal bir yapıdır ve biz onu algılayamayız. Biz sadece dünyada olan biten şeyleri görebiliriz. Soykan burada Wittgenstein'ın bu sözünü Herakleitos ile karşılaştırıyor. Ona göre Herakleitos dünyada her şey akar yani dünya sürekli değişir demiştir. Ama bir taraftan da değişmeyen bir şey olan 'logos'un dünyanın her türlü değişimine rağmen sabit kaldığını söylemiştir. İşte Wittgenstein da dünyanın sabit olduğunu söylerken aslında bu logos'a benzer bir şeye yani mantıksal bir yapıya işaret ediyor. Ona göre dünyanın yapısı sabittir.¹⁷¹

Genel olarak bildiğimiz üzere, dünya kavramı çok geniş bir kavramdır. *Tractatus*'un dünyası fiziksel dünyadan farklıdır. Bizim bildiğimiz bu dünya *Tractatus*'ta tamamen farklı bir bakış açısıyla ele alınmaktadır. *Tractatus*'un bu dünyası için her şey dünyadır ya da şeylerin toplamı dünyadır demek doğru değildir.¹⁷² *Tractatus*'un dünyası

¹⁷¹ Soykan, a.g.e., s. 43-44.

¹⁷² Friedrich Hülster, *Introduction to Wittgenstein's Tractatus Logico-Philosophicus*, çev. W. E. O'Hea, ed. Ingrid Truempfer and Klaus Truempfers, Leibniz Company, 2015, s. 13.

insan düşüncelerinin karşılık geldiği bir varlıktır. Başka bir ifade ile, *Tractatus*'un dünyası insan düşüncelerinin tam yansıdığı bir yerdir.¹⁷³

Wittgenstein dünyayı tarif etmeye devam ediyor ve şöyle diyor: “*Dünya durum olan her şeydir*”.¹⁷⁴ Soykana göre Wittgenstein “durum” ya da “olgu” derken dünyadaki tek tek olayları ya da nesnelere kastedemez. Ama onların yapısını kasteder. Zaten burada dünyanın kendisi değil, onun yapısı çözümleniyor. Soykan’a göre Wittgenstein olgu derken herhangi bir örnek vermez. İşte bunun sebebi de ele alınan konuların somut değil, mantıksal olmalarıdır.¹⁷⁵ Wittgenstein açısından olgular çok önemlidir. Bu nedenle biz olguları yeni bir başlık altında bahsetmek istiyoruz.

Olgular

Wittgenstein’a göre “*dünya olguların toplamıdır, şeylerin değil*”.¹⁷⁶ Burada dikkat çekici bir husus Wittgenstein’ın genel olarak bildiğimizin aksine bir şey söylemesidir. Ona göre dünya şeylerin değil de olguların toplamıdır. Bunu nasıl anlamalıyız? Utku bu soruyu ‘oda örneği’ ile çok güzel bir şekilde yanıtlar. Ona göre biri bizden bir odayı tarif etmemizi isterse, biz kalkıp sadece odada bulunan nesnelere listesini versek, odayı tarif etmiş olamayız. Odayı tam manasıyla tarif edebilmemiz için odada bulunan objeleri anlatmakla birlikte o objelerin birbirleriyle olan ilişkilerini, mesafelerini ve odadaki pozisyonlarını da anlatmamız gerekecektir.¹⁷⁷ İşte bizim de dünyayı tam manasıyla ifade edebilmemiz ve dünya hakkındaki bu bilgilerimizi başkalarına anlatabilmemiz için dünyadaki şeyler arasında olan ilişkileri bilmemiz gerekir. Wittgenstein nesnelere arasındaki bu ilişkili hallere olgular demektedir. Dünya olguların toplamı olduğuna göre, biz dünya hakkında bu olgular çerçevesinde konuşabiliriz.

Friedrich ise Wittgenstein’ın dünya şeylerin değil de olguların toplamıdır demesini şu şekilde açıklar: ona göre dünyadaki şeyler hakkında konuşmaktan bu şeyler arasındaki ilişkiler hakkında (ki bunlara olgular denir) konuşmak daha kolaydır. Çünkü eşyanın birçok özelliği vardır. Bu özelliklerin önemi de kişiye göre değişir. Mesela bir

¹⁷³ Hülster, a.g.e., s. 14.

¹⁷⁴ Wittgenstein, *Tractatus*, s. 13.

¹⁷⁵ Soykan, 44-45.

¹⁷⁶ Wittgenstein, *Tractatus*, 1.1

¹⁷⁷ Utku, a.g.e., s. 43.

tamirci için araba tekerlek, direksiyon vs. den ibaret bir şey iken, eskici için demir parçalardan başka bir şey değildir. Demek ki konuşmak ve başkasına anlatabilmek açısından şeylerden hareket etmekten olgulardan hareket etmek daha kolaydır.¹⁷⁸ Ayrıca, dünyanın şeylerden çok olgulardan meydana gelmesi çözümlenmeyi de mümkün kılmaktadır. Çünkü çözümlenmede her aşamada şeyler ve onları oluşturan öğeleri arasında bir ilişkiden söz etmek zorunda kalırız.¹⁷⁹

Burada şunu da belirtmemiz gerekir ki Wittgenstein dünyayı çözümlerken gerek olgular gerekse şey durumları ve nesnelere ile ilgili hiçbir örnek vermez. Wittgenstein *Defterler*'de bunu yapamadığını söylüyor.¹⁸⁰ Soykan'a göre Wittgenstein'in olgular konusunda herhangi bir örnek vermemesinin sebebi onları mantıksal bir varlık olarak kabul etmesinden dolayıdır. Çünkü ona göre Wittgenstein dünyayı çözümlerken gerçek bir dünyayı çözümleniyor. Dünyanın mantıksal yapısını çözümlüyor. Biz bu mantıksal yapıyı görünür dünyada somutlaştıramayız.¹⁸¹

Yine, Ali Utku da bu konuda aynı şekilde düşünmektedir. Ona göre, Wittgenstein'in dünyanın öğeleri ile ilgili hiçbir somut örnek vermemesinin sebebi dünyaya mantıksal açıdan yaklaşmasıdır. Wittgenstein dünyaya bir bilim adamı ya da bir fizikçi gibi yaklaşmamaktadır. Wittgenstein'in tek amacı dünyayı mantıksal açıdan çözümlenmek ve dil ile dünya arasında mantıksal bir ilişkinin olduğunu göstermektir.¹⁸²

Buna rağmen olguyu anlamamız açısından Soykan'ın verdiği şu örnek yararlı olabilir. Ona göre olgu yağmurun bir kez yağma olayı değil, yağmurun her seferindeki yağma olayıdır.¹⁸³ Olgularla ilgili birer örnek olarak şunları da söyleyebiliriz: dünya ile güneş iki farklı şeydir. Bunlar arasında bir ilişki vardır. Dünyanın güneşin etrafında dolaşması güneş ile bir ilişki içinde olması demektir. Dünyanın güneş ile böyle bir ilişki içinde olması bir olgudur. Yine aynı şekilde Platon Sokrates'in öğrencisidir dediğimizde de bir ilişkiden söz ederiz. O da bir olgudur.¹⁸⁴

¹⁷⁸ Hülster, a.g.e., s. 17.

¹⁷⁹ Hülster, a.g.e., s. 19-20.

¹⁸⁰ Hülster, a.g.e., s. 20.

¹⁸¹ Soykan, a.g.e., s. 44-45.

¹⁸² Utku, a.g.e., s. 57.

¹⁸³ Soykan, a.g.e., s. 44-45.

¹⁸⁴ Hülster, a.g.e., s. 17.

Şey durumu/ Olgu bağlamı

Wittgenstein dünyadan bahsederken olgu, olgu bağlamı ve şey durumu gibi ögelerden bahseder. Soykan'a göre olgu ya da şey durumu eş anlamlıdır. Ona göre, *Tractatus*'un hiçbir cümlesi olguların şey durumlardan meydana geldiğini söylemez. Demek ki olgu ile şey durumu arasında bir bütün parça ilişkisi yoktur. Bir yapı-yapı ilişkisi vardır. Nitekim *Tractatus*'ta “*olguların yapısı şey durumların yapısından meydana gelir*” denmektedir. Burada Wittgenstein olguların şey durumlarından meydana geldiğini söylemiyor. Her ikisinin yapısının aynı olduğunu söylüyor.¹⁸⁵ Biz bunu olgunun yapısının şey durumların yapısından meydana geldiği şeklinde anlayabiliriz.¹⁸⁶

Nesneler

Wittgenstein'a göre biz dünyayı analiz etme sonucunda öyle bir yere varırız ki artık daha fazla çözümlenme yapmak mümkün olmaz. Ulaştığımız bu son noktadaki varlıklara Wittgenstein 'nesnelere' adı verir. Bu nesnelere dünyanın en yalın ögesidirler. Wittgenstein'ın dediği gibi “*Nesneler dünyanın tözünü oluşturur*”.¹⁸⁷

Wittgenstein'a göre biz bu nesnelere hakkında çok şey söyleyemeyiz. Onları sadece isimlendirebiliriz. Biz bu nesnelere ancak şey durumu bağlamında bir şeyler söyleyebiliriz.¹⁸⁸ Dolayısıyla burada şey durumunun nesnelere indirgenmiş olduğunu görmekteyiz. Şey durumu, Wittgenstein'a göre bu nesnelere arasındaki bağlantıdır. Nesnelere şey durumların içinde bulunurlar. Wittgenstein şöyle diyor: “*Nesneler, şey durumu içinde tıpkı bir zincirin halkaları gibi birbirine geçmiş durumdadır*”¹⁸⁹ Nesnelere, şey durumlarını oluşturup onların içinde bulunmaları onlar açısından mantıksal bir zorunluluktur.¹⁹⁰

Wittgenstein nesnelere mahiyeti hakkında *Tractatus*'ta açık ve kesin bir şey söylemez. Bu nedenle biz nesnelere tam ve kesin olarak bilemeyiz.¹⁹¹ Wittgenstein'ın şey durumunu oluşturan nesnelere hakkında üç yorumu vardır: Bir, nesnelere fiziksel atomlar

¹⁸⁵ Soykan, a.g.e., s. 45-46.

¹⁸⁶ Utku, a.g.e., s. 48. Ve Wittgenstein, *Tractatus*, s. 19.

¹⁸⁷ Wittgenstein, *Tractatus* 2.021

¹⁸⁸ Hülster, a.g.e., s. 20.

¹⁸⁹ Wittgenstein, *Tractatus*, s. 19.

¹⁹⁰ Utku, a.g.e., s. 63.

¹⁹¹ Utku, a.g.e., s. 56.

gibidir, ikincisi, yerine göre duyu verileridir ve son olarak, nesnelere bağımsız olarak var değillerdir. Sadece cümle içinde ortaya çıkarlar.¹⁹² Bu son yoruma göre nesnelere her zaman birbirleriyle bağlantı içindedirler. Onları birbirlerinden bağımsız olarak düşünmek mümkün değildir. Wittgenstein şöyle diyor: “Hiçbir nesneyi başka nesnelere bağlantılı olma dışında düşünemeyiz”.¹⁹³

Peki bu nesnelere özellikleri var mıdır? Varsa ne gibi özelliklerden bahsedebiliriz? Friedrich’e göre onların herhangi bir özellikleri yoktur. Çünkü özellikleri olsaydı onlar hakkında daha çok şeyler söylenebilirdi.¹⁹⁴

Dünyadan bahsettikten sonra Wittgenstein’in ona yakın hatta eş anlamlı olarak benimsediği gerçeklik kavramından ve onun resim kuramı bağlamında nerede durduğundan da bahsetmemiz gerekir.

B. Resim Kuramı ve Gerçeklik

Tractatus öğretisine göre gerçeklik ile dünya aslında birdir. Ama birtakım teknik nedenlerden dolayı ve sanal diyebileceğimiz, yani varlığı gerçekten olmadığı halde var gibi görünen birtakım unsurları mantıklı bir açıklamaya bağlamak üzere gerçeklik kavramına da ayrıca ihtiyaç duyulmuştur. Buna göre, dünya olguların toplamıdır dediğimizde, sadece var olan olguların toplamı olmaktadır. Ama dil var olmayan olgular hakkında da bahsedebilmektedir. Bu dilin doğasında vardır. O, var olmayan şeyler hakkında da söz söylemek suretiyle yanlış önermeler dediğimiz önermelerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu yanlış önermeler aslında dünyada var olan hiçbir olguyu resmetmeyen önermelerdir. Ama buna rağmen, onların gönderimde bulunduğu ve var olmayıp var gibi görünen olgulara Wittgenstein olumsuz olgular adını verir. Bu olumsuz olgular dildeki yanlış önermelere karşılık gelmek suretiyle dilin bu yanlış olma tarafını da mantıklı bir şekilde açıklayabilmektedir.

Wittgenstein, şu açıklamayı temellendirmek amacıyla gerçeklik kavramını hem olumlu olgu hem de olumsuz olguyu kapsayan bir kavram olarak öne sürer.¹⁹⁵ Wittgenstein, gerçekliğin hem olumlu hem de olumsuz olguları kapsadığını söyler, ama

¹⁹² Utku, a.g.e., s. 56.

¹⁹³ Wittgenstein, *Tractatus*, s. 15.

¹⁹⁴ Hülster, a.g.e., s. 24.

¹⁹⁵ Utku, a.g.e., s. 72.

aynı zamanda da gerçeklik ile dünyanın aynı olduğunu ifade eder.¹⁹⁶ Bu bize çelişki gibi görünebilir. Çünkü, gerçekliğin aslında dünyaya göre daha kapsamlı olması gerekirdi. Soykan'ın da dediği gibi, Wittgenstein burada haklıdır. Çünkü olumsuz olgular sadece sözde vardılar. Ontolojik olarak onların herhangi bir varlığı yoktur.

Şimdi, dünyanın mantıksal çözümlemesini sunduktan sonra dilin mantıksal çözümlemesine geçmek istiyoruz.

C. Resim Kuramı ve Dil

Wittgenstein'a göre felsefe sorunları aslında dilin mantığının yanlış anlaşılmasından kaynaklanıyor.¹⁹⁷ Bu sorunların ortaya çıkma sebepleri arasında bizim felsefe alanında gündelik dili kullanmamızdır. Wittgenstein'a göre, gündelik dilde aynı sözcük farklı anlamlarda kullanılabilir. Yine aynı şekilde farklı iki sözcük de aynı anlama gelebilir. Bu ise belirsizliğe ve hataya yol açıyor. Bu nedenle yapmamız gereken şey, öyle bir dil kullanmaktır ki, bu dilde her kelime tek bir anlama işaret etsin ve onun neye işaret ettiği açık ve seçik olsun.¹⁹⁸ Demek ki bizim mantıksal olarak analiz edilebilir bir dil kullanmamız gerekir. Frege ve Russell böyle bir dil oluşturmaya gayret etmişlerdir. Çünkü onlara göre gündelik dil iletişim için uygun olsa da felsefe ve bilim için uygun değildir.

Dil ile dünya arasındaki ilişkinin özdeş olduğunu göstermek için Wittgenstein, dünyanın çözümlemesini yaptığı gibi dili de çözülemeye çalışır. Ona göre dil cümle, temel cümle ve ad olarak çözümlenebilir.¹⁹⁹

Felsefe sorunlarını çözmek için bizim yapmamız gereken şey dili iyice analiz etmektir. Dili analiz etmek için tek başına gramer yetmez. Çünkü gramer bakımından doğru olan bir cümle anlam bakımından yanlış olabilir. Öyleyse dilde gramerden başka bir de mantıksal bir yapı vardır. İşte bu yapı sayesinde dil ve dünya arasında bir ilişki kurulabilmektedir.²⁰⁰

¹⁹⁶ Wittgenstein, *Tractatus*, s. 21.

¹⁹⁷ Wittgenstein, *Tractatus*, "Önsöz", s. 9.

¹⁹⁸ Wittgenstein, *Tractatus*, s. 37.

¹⁹⁹ Soykan, a.g.e., s. 53.

²⁰⁰ Turgut, a.g.e., s. 59.

Wittgenstein dili Şu Şekilde analiz etmektedir. Ona göre dil önermelerden oluşur: “nermelerin toplamı dildir.”²⁰¹ önermelerin en temel, en yalın olanlarına “temel önerme” denir.²⁰² Temel nermeler ise adlardan oluşur. Adlar dilin en küçük birimleridir ve bu nedenle daha fazla zmlenemezler. Şimdi Wittgenstein’ın yaptığı bu çözümlenmeyi ayrıntılı bir Şekilde inceleyelim.

Önerme

Önerme nedir? Önerme hüküm bildiren bir ifadedir. Bu ifade duruma göre doğru veya yanlış da olabilir yani iki kutupludur.²⁰³ Bu açıdan önermeler diğer dilsel ifadelerden ayrılırlar. nermeler nasıl oluşur? nermeler iki çeŐittir: atomsal önermeler ile moleküler nermeler. Moleküler nermeler, atomsal ya da temel önermelerin toplamından oluşur.²⁰⁴ Bu temel önermeler ise, daha önce dediğimiz gibi, isimlerden yani isimlerin belirli Şekillerde bir araya gelmesinden oluşur. Burada sözcüklerin ve önermelerin hiçbir Şey olmadan nasıl bir arada durduğu hususu merak uyandırıcıdır. Wittgenstein’a göre önermeler, kendilerini oluŐuran öğelerin formları tarafından birbirine bağlanır. Bunu en iyi Şekilde anlamak için bir yapbozu düşünebiliriz. Bildiğimiz üzere, bir yapbozda herhangi bir ek yapıŐtırıcıya ihtiyaç duyulmadan, sadece onların Őekilleriyle, onlar bir arada birbirine bağlı halde durur.²⁰⁵

Şimdi ise önermenin dünyadaki olguları resmetmesi, bunun sonucunda doğru veya yanlış olması ve bir anlama sahip olmasından bahsedeceğiz. Wittgenstein’a göre önermeler anlama sahiptir.²⁰⁶ önermelerin anlamı, onların kendisinden anlaşılabilir.²⁰⁷ Fakat, anlamı açık olmayan önermeler de elbette ki vardır. Onların anlamını ortaya çıkarmak için bizim onları analiz etmemiz gerekir. Bu Şekilde biz onların anlamlarını ortaya çıkarabiliriz. Bunu biraz daha açacak olursak, Wittgenstein, bir önermenin anlaŐılabilmesi için onun oluşturucu öğelerinin anlamlarının bilinmesi gerektiğini söyler. Ona göre, “*Genel önermelerin anlaşılması açık bir biçimde atomik önermelerin*

²⁰¹ Wittgenstein, *Tractatus*, s. 43.

²⁰² Wittgenstein, *Tractatus*, s. 71.

²⁰³ Ludwig Wittgenstein, *DeFTERler*, ev. Ali Utku, İstanbul: Birey yayıncılık, 2004 s. 114.

²⁰⁴ Wittgenstein, *Tractatus*, s. 85.

²⁰⁵ Hintikka, a.g.e., s. 34.

²⁰⁶ Wittgenstein, *DeFTERler*, s. 118 ve Wittgenstein, *Tractatus*, s. 57.

²⁰⁷ Wittgenstein, *DeFTERler* s. 177.

anlaşılmasına bağlıdır.”²⁰⁸. Başka bir yerde ise “Bir önermenin oluşturucu öğeleri anlaşılınca önerme de anlaşılır”²⁰⁹ demektedir.

Önermelerin anlamını ortaya çıkaracak ikinci bir yol da onların dünyadaki olgularla olan münasebetleridir. Buna göre, önermeler dünyadaki olguya gönderimde bulunurlar. Yani her önerme dünyadaki bir olgunun resmi veya görüntüsüdür.²¹⁰ Wittgenstein bu durumu şu sözlerinde açık açık söylüyor. Ona göre: “Önermenin anlamı, onun yansıttığı şeydir”.²¹¹ “Resmin ortaya koyduğu, anlamıdır.”²¹² ve *Bir önermenin anlamı gerçekten ona tekabül eden olgudur.*²¹³

Demek önermenin anlamı, onun resmettiği dünyadaki olguya bakarak da ortaya çıkarılabilir. Bunun tersi de mümkündür. Yani eğer önermenin anlamı biliniyorsa, onun dünyadaki hangi olguya işaret ettiği de tespit edilebilir. Wittgenstein bu konuda şöyle diyor: “Bir önerme şey durumunu resmeder. Bu nedenle önermeyi anladığımızda, onun resmettiği şey durumunu da anlarız.”²¹⁴

Şimdi ikinci bir aşama olarak, önermenin anlamlı olması ile doğru veya yanlış olması arasında nasıl bir bağlantı var, onu görmeye çalışalım. Wittgenstein şöyle diyor: “Bir önerme anlama sahip olduğu zaman, onun doğru ya da yanlış olduğunu söyleyebiliriz”.²¹⁵ Burada şunu da belirtmemiz gerekir ki, önermenin anlamlı olması onun doğru ya da yanlış olmasından bağımsızdır. Wittgenstein der ki; “Bir önermeyi doğru mu yanlış mı bilmeksizin de anlayabiliriz”.²¹⁶ ve “Önerme doğru da olsa yanlış da olsa onun anlamı bilinebilir”.²¹⁷

Şimdi bir önermenin nasıl doğru ya da yanlış olabildiğinden bahsedeceğiz. Bu hususun önermelerin dünyadaki olguları yansıtmasıyla yakından ilgisi vardır. Önermelerin anlamı onların kendilerinden çıksa da onların doğru veya yanlış olmaları kendilerinden ortaya çıkmaz. Önermelerin doğru veya yanlış olduklarını anlamak için

²⁰⁸ Wittgenstein, *Tractatus*, s.75 ve Wittgenstein, *Defterler*, s. 122.

²⁰⁹ Wittgenstein, *Tractatus*, s. 49 ve Wittgenstein, *Defterler*, s. 114.

²¹⁰ Turgut, a.g.e., s. 56.

²¹¹ Wittgenstein, *Defterler*, s. 31.

²¹² Wittgenstein, *Tractatus*, s. 25.

²¹³ Wittgenstein, *Defterler*, s. 114.

²¹⁴ Wittgenstein, *Tractatus*, s. 49.

²¹⁵ Wittgenstein, *Defterler*, s. 139.

²¹⁶ Wittgenstein, *Defterler* s. 114.

²¹⁷ Wittgenstein, *Tractatus*, s. 49.

bizim yapmamız gereken şey onları dünyadaki olgularla karşılaştırmamızdır.²¹⁸ Bir önermenin yansıttığı şey gerçekten dünyada var ise, o önerme şüphesiz doğrudur. Yok eğer, O önerme dünyada göremediğimiz yani var olmayan bir şey hakkında söz etmiş ise, O kesinlikle yanlış bir önermedir.²¹⁹

Burada Russell'ın moleküler önermeler dediği bileşik önermelerin nasıl doğrulandığı hakkında da söz etmemiz gerekir. Çünkü onlar doğrudan doğrulanamayabilirler. Buna göre, bileşik önermeler basit önermelerden oluşur. Bileşik önermenin doğruluğu her zaman basit önermelerin doğruluğuna bağlıdır.²²⁰ Wittgenstein'a göre, "*Bir önermenin doğruluğu başka önermenin doğruluğundan sonuç olarak çıkar. Bunu da biz önermelerin yapısından anlarız*"²²¹ İşte bu, bahsettiğimiz moleküler önermelerin doğruluğu ile ilgili söylenmiş bir sözdür. Yani onlara karşılık gelen herhangi bir moleküler olgu bulunmadığı için onların doğruluğu atomik önermelerden hareketle bilinebilir.

Temel önermeler

Russell'ın atomik önerme dediği önermelere Wittgenstein temel önerme adını verir. Temel önerme bir önerme ögesi olarak önermenin içinde yer alır. Temel önerme ad ile önerme arasında yardımcı bir ögedir.²²² Wittgenstein şöyle diyor: "*Temel önerme adlardan oluşur. O, adların bir bağlamı, bir zincirlemesidir.*"²²³ Soykan bunu şu örnekle açıklıyor. Ona göre, "bu masanın çekmecesini kırkıktır" cümlesi bir şey durumunu resmeder. Bu cümledeki "masa" ve "çekmece" adlardır. Bu adların birleşimi olan "masanın çekmecesini" ise temel cümledir.²²⁴

Temel önerme resim teorisinde çok önemli bir rol oynar. Şimdi temel önerme ile şey durumu arasındaki ilişkiye değinelim.

Resim kuramına göre, temel önerme şey durumunu gösterir. Onlar arasında var olan bu gösterme ya da resmetme ilişkisi aralarında var olan gizli ve ortak bir yapıdan

²¹⁸ Wittgenstein, *Defierler*, s. 176.

²¹⁹ Wittgenstein, *Defierler*, s. 38.

²²⁰ Özcan, a.g.e., s. 236.

²²¹ Wittgenstein, *Tractatus*, s. 89.

²²² Soykan, a.g.e., s. 62.

²²³ Wittgenstein, *Tractatus*, 4.22

²²⁴ Soykan, a.g.e., s. 63.

dolayıdır.²²⁵ Burada önemli bir husus da önermenin doğru veya yanlış olmasıdır. Bir önermenin doğru veya yanlış olmasından bahsetmiştik. Şimdi onu temel önerme ile şey durumu arasındaki ilişki bakımından ele alalım. Wittgenstein'in resim teorisine göre, her temel önerme normal şartlar altında bir şey durumuna karşılık gelmelidir. Temel önermeye karşılık dünyada bir şey durumu varsa o temel önerme doğrudur. Ama Soykan'ın dediği gibi, temel önermeye her zaman bir şey durumu karşılık gelmeyebilir. Çünkü dil dünyada var olmayan şeyler hakkında da söz etmeye açıktır. Soykan'a göre bu aslında iyi bir şeydir. Çünkü bu bizim yanlış yapmaya imkân vermektedir. İşte bu gibi durumlarda, temel önerme yanlış olmaktadır.²²⁶

Adlar

Yukarıda denildiği gibi, önermeler temelde adların değişik şekillerde bir araya gelmesinden oluşur. Önermede bulunan her ad dünyada bulunan bir nesneye işaret eder. Wittgenstein'in deyimiyle ad önermede bir nesnenin temsilcisidir.²²⁷ Demek ki önermedeki her ad bir nesneye işaret eder ve onu gösterir.²²⁸ Önermeleri ve dolayısıyla dili meydana getiren bu adlar dilin en yalın ögesidirler. Dolayısıyla adın daha ötesinde bulunan bir şey yoktur. Fakat önermelerin aksine, adlar doğru veya yanlış olamazlar. Wittgenstein'a göre, "*Tek bir sözcük doğru ya da yanlış olamaz*".²²⁹

Önermeden bahsederken, Wittgenstein'in hep önerme ile birlikte zikrettiği düşünceden de bahsetmemiz gerekir. Çünkü düşünce de Wittgenstein'in resim teorisi sisteminin önemli bir ögesidir.

D. Resim kuramı ve Düşünce

Wittgenstein'in resim kuramında önerme ile düşünce birdir. Yani önerme düşüncenin dile gelmiş halidir. Bu açıdan dil ile düşünce de birdir diyebiliriz.²³⁰ Bununla birlikte düşüncenin, dil ile dünya arasında yani orta bir yerde olan bir öge olduğunu da söyleyebiliriz. Çünkü Wittgenstein, düşüncenin hem önerme hem de önermenin

²²⁵ Utku a.g.e., s. 192.

²²⁶ Soykan, a.g.e., s. 61.

²²⁷ Wittgenstein, *Tractatus*, 3.22

²²⁸ Gürol Irzık, "Wittgenstein ve Carnap: Tractatus'un Mantıkçı Pozitivizme Etkisi", *Felsefe Tartışmaları*, 11. Kitap, 1992, s. 62.

²²⁹ Wittgenstein, *Defterler*, s. 19.

²³⁰ Soykan, a.g.e., s. 57-58.

mantıksal bir resmi olduğunu söylüyor. Bunu Wittgenstein'ın iki farklı yerde söylediği şu iki cümlesinden anlayabiliriz: “*Düşünce de önermenin bir mantıksal resmidir*”²³¹ ve “*Olguların mantıksal resmi düşüncedir*”²³² Yine dilde olduğu gibi, düşüncelerin toplamının da dünyanın resmini verdiğini yani oluşturduğunu söylüyor.²³³

Fakat düşüncenin öğeleri nelerdir sorusuna gelince, Wittgenstein bilmiyoruz diyor. İşte düşünceyi dilden ayıran husus tam da budur. İkisinin öğeleri farklıdır. Wittgenstein'a göre, biz dilin öğelerini biliyoruz, ama düşüncenin öğelerini bilmiyoruz. Ona göre düşüncenin öğelerini araştırmak psikolojinin konusudur ve araştırılması gereken bir husustur.²³⁴

Bu konuda Malcolm aydınlatıcı bir açıklama getirmektedir. Ona göre düşünce, zihinsel öğelerin toplamıdır. Bu zihinsel öğelerin ne olduğunu bilmiyoruz. Bizim kesin olarak bildiğimiz şey, düşüncenin sözcüklerden oluşmadığı, sözcüklerle ancak dile getirildiği hususudur. Ama buna rağmen düşünce varlığını sürdürmek için sözcüklere ya da önermelere ihtiyaç duymaz, O önerme ile dile getirilmese de vardır. Dile getirilmek zorunda değildir. Bir düşünce dile getirildiğinde, düşüncenin anlamı önermenin anlamı olmaktadır. Buna göre, önerme ile düşüncenin anlamı aynıdır.²³⁵ Kısacası, dil önermelerden, dünya olgulardan oluştuğu gibi düşünce de psikolojik öğelerden oluşur²³⁶ ve bunların her biri ortak bir mantıksal yapıya sahiptir. Bu ortak yapı onları birbirine özdeş kılmaktadır. Şimdi resim teorisinin son figürü olan resimden bahsetmek istiyoruz.

E. Resim Kuramı ve Resim

Resim' sözcüğü Almanca'daki '*bild*' sözcüğünün çevirisidir. '*bild*' *resim* anlamına geldiği gibi *model* anlamına da gelmektedir.²³⁷ Wittgenstein'da resim temsili mümkün kılan her şey olabilir. Burada önemli olan resmin mahiyeti değil, onun yerine getirdiği görevidir. Resmin görevi var olanı yani olguyu tam yansıtmasıdır. Bu bir fotoğraf, çizim, harita, müzikteki nota, sembol vs. gibi her şey olabilir. Wittgenstein'ın kendisi resmin mahiyeti hakkında pek bir şey söylemez. Onun söylediği tek şey bu

²³¹ Wittgenstein, *Defterler*, s. 101.

²³² Wittgenstein, *Tractatus*, s. 25.

²³³ A. yer

²³⁴ Utku, a.g.e., s. 124.

²³⁵ Utku, a.g.e., s. 125.

²³⁶ Wittgenstein, *Defterler* s. 160.

²³⁷ Pears, a.g.e., s. 79.

resimlerin mantıksal resimler olduğudur.²³⁸ Özcan'a göre ise, resim teorisindeki resim kavramı, bir fotoğraf veya resimden başlayıp sonuna doğru gelindiğinde giderek soyutluk kazanmıştır.²³⁹

Burada önerme ile resmin de bir olduğunu söylememiz gerekir. Demek ki cümlelerin anlamı onun bir şey hakkında yaptığı resimdir.²⁴⁰ Wittgenstein şöyle diyor: “*Biz olguların resimlerini yaparız*”.²⁴¹ Olguları resmeden bu resimler şey durumuna uyarsa doğru, yoksa yanlıştır.²⁴² Fakat Wittgenstein'a göre, “*Yalnızca resimden onun doğru veya yanlış olduğu bilinemez.*”²⁴³ Bunu yapabilmek için yani “*Resmin doğru mu yanlış mi olduğunu bilmek için onu gerçeklikle karşılaştırmalıyız.*”²⁴⁴

Soykan bunu şu şekilde açıklıyor. Ona göre eğer ben ‘dışarıda yağmur yağıyor’ desem, bu bir şey durumu olan yağmurun yağmasının resmini yapan bir cümledir. Bunu dinleyen bunun anlamını da elbette anlar. Ama bu cümlelerin doğru olup olmadığını ancak dışarıya bakmakla öğrenebilir.²⁴⁵

F. Dil – Dünya İlişkisi

Wittgenstein'ın kendisi Resim Kuramı hakkında açık bir şekilde bahsetmemektedir. Resim kuramı hakkında bahseden aslında onun yorumcularıdır.²⁴⁶ Resim kuramı dil-dünya ilişkisi üzerine kurulmuştur ve dil dünya ilişkisinin nasıl kurulduğunu sistematik bir tarzda ortaya koyar.²⁴⁷ Bu nedenle, Wittgenstein'ın Resim Kuramını anlamak için ilk önce dilin ve dünyanın iyi bir şekilde anlaşılması gerekir. Ondan sonra da dil-dünya arasındaki bağıntıya geçmek gerekir. Dil dünya arasındaki bu bağıntı Wittgenstein'ın resim kuramını oluşturur.

Biz dilin ve dünyanın çözümlemesini geçen sayfalarda ortaya koyduk, şimdi ise resim kuramının temelini oluşturan dil ile dünya arasındaki bu bağıntıdan söz edeceğiz.²⁴⁸

²³⁸ Wittgenstein, *Tractatus*, s. 23.

²³⁹ Özcan, a.g.e., s. 253.

²⁴⁰ Soykan, a.g.e., s. 58.

²⁴¹ Wittgenstein, *Tractatus*, 2.1

²⁴² Soykan, a.g.e., s. 58.

²⁴³ Wittgenstein, *Tractatus*, 2.224

²⁴⁴ Wittgenstein, *Tractatus*, 2.223

²⁴⁵ Soykan, a.g.e., s. 59.

²⁴⁶ Ömer Şen, *Wittgenstein'da Anlam Arayışı* (Yüksek Lisans Tezi), Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s. 34.

²⁴⁷ Özel, a.g.e., s. 74.

²⁴⁸ Irzık, a.g.e., s. 61-62.

Wittgenstein'a göre dil ile dünya arasında bir uygunluk vardır.²⁴⁹ Buna göre adlar nesnelere karşılık gelir, temel cümleler temel olgularına, cümleler ise dünyadaki olgularına karşılık gelmektedir. İşte dil ile dünya arasında böyle bir uygunluğun bulunması sayesinde dil dünyayı resmedebilmektedir. Bu resmetme sonucunda ise anlam ortaya çıkmaktadır. Resim kuramının asıl önemi onun doğurduğu sonuçlardan ileri gelir. Şimdi resim kuramının sonuçlarından bahsedelim.

G. Resim Teorisinin Sonuçları

Wittgenstein, dili dünyanın sınırları kadar serbest bırakmak ister. Dünyanın sınırlarını aşan bir dilin gerçeği tam manasıyla ifade etmediğini yani dünyada olmayan şeyler hakkında da söz ettiğini söyler. Bunun için yapılması gereken şey dili sınırlandırmaktır. Wittgenstein dilin sınırlarını mantık aracılığıyla çizer. Ona göre mantığın çerçevesi içinde kalan dil anlamlı bir dildir. Mantığın sınırlarını aşan dünyanın da sınırlarını aşmış demektir ve bu nedenle de anlamsız önermelere sahip bir dil haline gelmiştir.

İşte Wittgenstein'ın resim kuramıyla ispatlamaya çalıştığı husus dil ile dünya arasındaki özdeşliktir. Bunun için gördüğümüz gibi analiz yöntemini kullanır. Bu analiz yöntemiyle hem dili hem de dünyayı onları oluşturan en son öğelerine kadar çözümler. Sonra her bir ögenin hem kendi cinsindeki öge ile olan ilişkisini hem de onların karşı taraf ile olan özdeşliğini ortaya koyar. Bu özdeşlik Wittgenstein için bir ölçüttür. İşte önermelerin anlamlılığı ile doğru veya yanlış olmaları bu ölçüte göre belirlenmektedir.

Wittgenstein bu özdeşlik sayesinde bazı sonuçlara varır. Biz burada o sonuçlardan söz etmek istiyoruz. Bu sonuçları şu şekilde zikredebiliriz: Öncelikle, Resim teorisinin en önemli sonucunun söylenebilir ile söylenemeyen arasında yaptığı ayrım olduğunu söyleyebiliriz. Zaten Wittgenstein da *Tractatus*'ta kendi kitabını şu sözlerle özetler: “Söylenebilen ne varsa açıkça söylenebilir; üzerine konuşulamayan konusunda da susmak gerekir”.²⁵⁰

Wittgenstein'ın yaptığı bu ayrım düşünceyi sınırlandırmayı gerektirir. Ne var ki, düşünceye sınır çizmek mantıksal açıdan mümkün değildir. Çünkü, düşünceye sınır

²⁴⁹ Irzık, a.g.e., s. 63.

²⁵⁰ Wittgenstein, *Tractatus*, s. 9.

çizebilmek için düşüncenin çizilen sınırının her iki tarafını da düşünebilmemizi gerektirir. Bu nedenle, Wittgenstein'a göre, sınır düşünceye değil, dile çizilmelidir. Dile sınır çizildiğinde, düşünceye kendiliğinden sınır çizilmiş olacaktır ve bu sınırın ötesinde kalan her şey saçma olacaktır.²⁵¹

Wittgenstein dilin sınırlarının ötesinde kalan şeyleri saçma demektedir. Çünkü, bizim aslında o şeyler hakkında hiç konuşmamamız gerekir. Ne var ki, dile hâkim olmak kolay bir iş değildir ve yine aynı şekilde dili pratik olarak engellemek de olanaklı değildir. Bu açıdan biz o şeyler hakkında konuşsak da onların herhangi bir geçerliliği olmayacaktır. O konularda sarf ettiğimiz sözler de saçma olmak dışında bir şey olamayacaklardır. Wittgenstein'a göre bizim söyleyemediğimiz, ya da söylesek de saçma olacak alanlar iki tanedir: bu alanlardan biri metafizik ve mistik şeylerden oluşurken ikincisi de mantığın kendisidir. Ona göre biz bunları ancak gösterebiliriz. Ama dile getiremeyiz.²⁵² İşte bu nedenle, Wittgenstein din, ahlak, etik ve estetik gibi konuları mantıksal olarak reddeder.²⁵³ Wittgenstein'a göre bu konuda yapabileceğimiz tek şey erdemli bir davranış olarak kabul edilen susmayı becerebilmektir.

II. Wittgenstein'in Sonraki Felsefeye Olan Etkisi

Wittgenstein şüphesiz yirminci yüzyılın en önemli filozoflardan biridir. Biz burada onun mantıkçı pozitivismi ne şekilde etkilediğinden bahsedeceğiz. Fakat ilk önce genel olarak mantıkçı pozitivismden bahsetmek istiyoruz.

A. Genel Olarak Mantıkçı Pozitivism

Mantıkçı Pozitivism açısından Viyana Çevresi çok önemlidir çünkü onun esas çıkışı bu Çevre'de olmuştur. Birçok filozof ve bilim adamı bu çevrede toplanmıştır. Fakat Russell, Karl Popper ve Wittgenstein bu çevreye üye olmayıp, ona yakın filozoflardır.²⁵⁴ Viyana çevresi filozofları kendi akımlarını ifade etmek için "mantıkçı pozitivism" yanında zaman zaman "bilimsel ampririsizm" ve "mantıkçı ampirisizm" terimlerini de

²⁵¹ A. yer

²⁵² Turgut, a.g.e., s. 62.

²⁵³ Turgut, a.g.e., s. 69.

²⁵⁴ Turgut, a.g.e., s. 73-74.

kullanmışlardır.²⁵⁵ Turgut'a göre, mantıkçı pozitivistlerin iki temel özelliği vardır: biri onun bilime ve matematiğe aşırı düşkünlüğü, ikincisi de bir o derece metafiziğe ve mistisizme karşıt oluşu.²⁵⁶

Mantıkçı Pozitivistlere göre, mantık ve matematik önermeleri dışında her türlü bilginin deneye dayanması gerekir. Bilginin deneye dayanıp dayanmadığını kontrol edebilmek için kullanılan prensip doğrulanabilirlik ilkesidir. Bu ilkeye göre önermeler ister doğru ister yanlış olsun, ancak bir şekilde anlamlı olabilirler. O da dünyadaki bir olguya karşı gelmek suretiyledir. Yani bir önerme dünyadaki bir olguya karşılık geliyorsa anlamlı, dünyadaki herhangi bir olguya karşılık gelmiyorsa, anlamsız olmaktadır.²⁵⁷

Mantıkçı pozitivistler akla çok önem verirler. Onlara göre akıl sadece bilimde tezahür eder. Onlar bilimsel görüşünü savundular ve metafiziğe karşı çıktılar. Metafiziğe karşı çıkışlarının sebebi metafizik önermelerin herhangi bir olguya dayanmamasıdır. Onlar felsefeden sadece bilim felsefesi alanını ele aldılar, onun dışındaki bütün alanlara karşı çıktılar.²⁵⁸

“Pozitivizm” terimini ilk kez 19. yüzyılın başlarında Fransız filozofu Comte tarafından kullanılmıştır. Comte metafiziğe güvenmez. Deneyime dayanan bilgiye önem verir. Fakat Cevizci'ye göre, pozitivistleri Comte'dan fazla etkileyen biri daha var. O da Hume'dan sonra gelen ve Hume'u izleyen Ernst Mach'tır. Bu adam olgulara dayanmayan bilginin mümkün olmadığını söylüyor. Ona göre bilimsel ifade ya da önermelerin deneysel olarak doğrulanabilmesi gereklidir. Metafiziksel önermeler deneysel olarak doğrulanamadığı için bilimsel olarak kabul edilemezler.²⁵⁹ Şimdi mantıkçı pozitivistlerin temel bir ilkesi olan doğrulanabilirlik ilkesinden söz etmek istiyoruz.

Doğrulanabilirlik ilkesi

Genel olarak felsefenin temel amacı güvenli bir bilgi için bir yöntem ortaya koymaktır. Mantıkçı pozitivistlere göre biz güvenli bir bilgiye ancak deney ile ulaşabiliriz. Deneye dayanan bilgi bilimsel bir bilgidir ve güvenilebilirdir. İşte mantıkçı pozitivistler bir bilginin güvenilir olup olmadığını, başka bir ifade ile deneye dayanıp

²⁵⁵ Cevizci, a.g.e., s. 1066.

²⁵⁶ Turgut, a.g.e., s. 75.

²⁵⁷ Cevizci, *Sözlük*, s. 350-352.

²⁵⁸ Cevizci, a.g.e., s. 1066-1067.

²⁵⁹ Cevizci, a.g.e., s. 1067-1068.

dayanmadığını kontrol edebilmek için doğrulanabilirlik ilkesi denilen bir prensibi koymuşlardır. Bu ilkeye göre bir önermenin anlamlı olabilmesi için onun doğruluk koşullarını bilmemiz gerekir. Başka bir ifade ile, bir önermenin anlamını kavramak istiyorsak, bizim ilk önce onun hangi koşullarda doğru, hangi koşullarda yanlış olduğunu bilmemiz gerekir. Yani her önerme deney ve gözlem tarafından doğrulanmalıdır. Aksi takdirde anlamsız olacaktır.²⁶⁰ Doğrulanabilirlik ilkesi sonucunda, metafizik önermeler anlamsız sayılmaktadır. Çünkü dünyadaki herhangi bir olguya karşılık gelmemektedirler.²⁶¹

Buna göre bazı önermeler doğrudan doğrulanabilir. Yani onların doğru veya yanlış olduğuna duyu deneyime bakarak ve gözleme dayanarak karar verilebilir. Mantıkçı pozitivistler bu önermelere temel önermeler ya da gözlem önermeleri adını verirler.²⁶² Mantıkçı pozitivistlere göre, bazen doğrudan gözlemlenemeyen önermeler dolaylı yollarla da doğrulanabilir. Yani bu gibi önermeler gözlem önermelerine dayanarak doğrulanır. Çünkü bilimsel bilgi elektromanyetik dalgaları gibi doğrudan gözlemlenemeyen varlıkları da kapsamaktadır.²⁶³

Yukarıda bahsettiğimiz iki doğrulama çeşidi olan doğrudan doğrulama ve dolaylı doğrulama aslında olgusal doğrulamanın çeşitleridir. Yani ikisi de birer olgusal doğrulamadır. Çünkü dünyaya ve gözleme dayanarak yapılırlar. Buna bir örnek olarak Cevizci “Ali’nin köpeği siyahtır” önermesini kullanır. Bunun doğrulanabilmesi için herhangi bir mantıksal kurala ihtiyacımız yoktur. Sadece Ali’nin köpeğini bulup rengini kontrol etmemiz yeterlidir. Gerçekten siyah ise önerme doğru, değilse yanlış olacaktır. Mantıkçı pozitivistlere göre herhangi bir şekilde doğrulanamayan önermeler anlamsız önermelerdir. Onları bir tarafa bırakmamız gerekir.²⁶⁴

Analiz ve Sentetik Önermeler

Doğrulanabilirlik ilkesince doğru veya yanlış olabilen önermeler ikiye ayrılır: olgusal önermeler ve mantıksal-matematiksel önermeler. Birinci tür önermelere sentetik önermeler de denir. Bunlar bize dünya hakkında bilgi sunar ve dünya hakkındaki

²⁶⁰ Cevizci, a.g.e., s. 1068-1069.

²⁶¹ Irzık, a.g.e., s. 68.

²⁶² Cevizci, a.g.e., s. 1069.

²⁶³ Cevizci, a.g.e., s. 1070.

²⁶⁴ Cevizci, a.g.e., s. 1070-1071.

bilgimizi arttırırlar. Sentetik önermeler her durumda doğru veya yanlış olabilen önermelerdir. Onların doğru veya yanlış olduğu bir olguya gönderimde bulunarak ortaya konabilir.²⁶⁵

İkinci tür önermelere analitik önermeler denir. Analitik önermeler dünya hakkında bize yeni bir bilgi vermezler. Zaten var olan bir bilgiyi ortaya çıkarırlar. Bu yüzden bunlara *totoloji* adı verilir. Mesela, “insan ölümlüdür” önermesinde insanın ölümlü olması zaten insanın tanımında var olan bir özelliğidir. Bunların doğrulukları sadece sözcüklerin açık ve seçik olmasına bağlıdır. Bu sözcükler tutarsız bir şekilde kullanılırsa, sonuç bir ‘çelişki’ olur. Totoloji, terimlerin düzenli kullanılmasından dolayı her zaman doğru bir önermedir. Çelişkiler ise, terimleri düzensiz bir şekilde kullanıldığından her zaman yanlış bir önermedir. Bu analitik önermelerin doğruluk ya da yanlışlıkları mantıksal analiz ile ortaya konur.²⁶⁶

Mantıkçı pozitivistler modern mantık ve onun mümkün kıldığı analizi çok önemsediler. Onlara göre, gündelik dil bu yeni mantıkta çözümlenmeyi gerçekleştirmek için uygun değildir. Bu nedenle de yeni bir dil oluşturmak gerekir. Onlara göre, mantıksal analiz bilimlerde ortaya konan önermelerin anlamlarını çözümlenme yoluyla ortaya çıkaracaktır. Bu açıdan onların Russell ve onun betimleme teorisinden önemli ölçüde etkilendikleri söylenebilir Cevizci’ye göre.²⁶⁷

Mantıkçı pozitivistlere göre mantıksal analiz çok önemlidir. Çünkü mantıksal analiz olmadığında, sadece sıradan insanların değil, bilim adamlarının da yanlış düşme ihtimali vardır. Dolayısıyla, mantıksal analiz ile bilimsel önermeler çözümlenerek incelenebilir ve bu şekilde onların anlamları ortaya çıkarılabilir.²⁶⁸

Mantıkçı pozitivistler Comte’un bilimleri bir araya getirme çabasını yeniden ele aldılar. Onlara göre, sadece doğa bilimleri değil, aynı zamanda tarih, sosyoloji, psikoloji gibi alanların hepsi de yöntem ve dil bakımından tek bir çatı altında toplanabilir.²⁶⁹

²⁶⁵ Cevizci, a.g.e., s. 1071.

²⁶⁶ Cevizci, a.g.e., s. 1071-72.

²⁶⁷ Cevizci, a.g.e., s. 1072.

²⁶⁸ Cevizci, a.g.e., s. 1073-74.

²⁶⁹ Cevizci, a.g.e., s. 1074-75.

Mantıkçı pozitivistlerin etik anlayışlarına gelince, onlara göre ve özellikle de Ayer'e göre, Etik önermelerinde herhangi bir olgusal ifade olmadığı için onlar ne doğru ne de yanlış olabilirler. Bu nedenle, bilimsel açıdan onların anlamsız olduğunu söyleyebiliriz. Ayer'e göre etik önermeleri duyguların dışavurumundan ve ikna edici ifadelerden başka bir şey değildirler.²⁷⁰ Bu nedenle de etik, sosyoloji ya da psikolojinin bir dalı olarak yeniden inşa edilmeli ve onun görevi de sadece ahlaki terimlerin anlamlarını açıklığa kavuşturacak dilsel bir analiz olmalıdır.²⁷¹

B. Wittgenstein ve Mantıkçı Pozitivizm

Wittgenstein ile Mantıkçı Pozitivistler arasındaki ilişkiyi görebilmek için her ikisinin metafizik konusundaki görüşleri önemlidir. Her ikisi de metafiziği reddeder. Yukarıda belirttiğimiz gibi pozitivistler metafizik önermeleri, dünyada herhangi bir olguya karşılık gelmediği için reddetmektedirler. Wittgenstein ise, metafizik önermelerin dünyanın sınırları dışına çıktığı için reddeder. Bunu biraz daha açmamız gerekiyor.

Mantıkçı Pozitivistler metafiziği reddettiği gibi Wittgenstein da metafiziği reddeder, fakat Wittgenstein'in metafiziği reddetmesi ve ona karşı olan tavrı onlarınkinden çok farklıdır. O, onların aksine, metafiziğe hoşgörü ve anlayışla yaklaşmıştır.²⁷² Ona göre metafizik, dünyanın sınırlarını aşmaya çalıştığı, yani söylenemeyen hakkında bir şeyler söylemeye çalıştığı için saçmadır.²⁷³ Wittgenstein bunun ötesinde bir şey söylemez ve hatta okuyucularını da bir şey söylemelerine müsaade etmez. Ona göre bizim bu konudaki en uygun davranışımız susmaktır. Biz metafizik üzerine söz geldiğinde susacağız. "Üzerinde konuşulamayan konusunda susmalı"²⁷⁴ Aytekin Özel'in dediği gibi, Wittgenstein metafiziğin bir gerçeklik olarak var olduğuna inanmış, ama nesnel olarak keşfedilmediği için hakkında susmak gerektiğini öğütlemiştir.²⁷⁵

Burada Mantıkçı Pozitivistlerin dil ile ilgili görüşlerine de yer vermemiz gerekir. Onlara göre bütün felsefe problemleri dil ile çözülebilir. Yani onların gerçekte problem

²⁷⁰ Cevizci, a.g.e., s. 1078.

²⁷¹ Cevizci, a.g.e., s. 1079.

²⁷² Pears, a.g.e., s. 30.

²⁷³ Irzik, a.g.e., s. 68.

²⁷⁴ Wittgenstein, *Tractatus*, 7

²⁷⁵ Özel, a.g.e., s. 59.

olmadığı, aksine bir yöntem hatasından ileri geldiği söylenebilir. Mantıkçı Pozitivistlere göre dil aynı zamanda bilim için de önemli bir araçtır. Biz dil ile bilimin temellerini ortaya çıkarabiliriz. Fakat bu dilin sıradan bir dil yerine ideal bir dil olması gereklidir. Çünkü sıradan dil hatalarla doludur. Bu nedenle onlar, ideal bir dil oluşturmaya çalışmışlar ve bunda başarılı da olmuşlardır.²⁷⁶

III. Wittgenstein'in *Tractatus* Felsefesinden Vazgeçmesinin Sebepleri

Wittgenstein ikinci dönem felsefesine geçmekle dilin ve felsefenin doğası ile ilgili anlayışları önemli ölçüde değiştirmiştir.²⁷⁷ Wittgenstein her iki dönemde de dilin özü ve anlamın doğasıyla ilgilenir. Birinci döneminde dili, dil ve gerçeklik bağlamından ele alır. İkinci dönemde ise dili, sosyal bir varlık olarak ele alır. Önceki döneminde dil mantıksal bir yapı ekseninde ele alınmış, tüm önermeler de temel önermelerin doğruluk fonksiyonları olarak kabul edilmiştir. *Soruşturmalar*'da ise durum farklıdır. Dil artık mantıksal formda ele alınmaz. Ne de önermelerin doğrulukları temel önermelerin doğruluklarına bağlanır. İkinci dönemde tek bir anlayış egemendir. O da dilin anlamının sosyal olarak onun kullanımından geldiği ve ona göre şekillendiğidir.²⁷⁸

Wittgenstein *Tractatus*'taki dil ile dünya arasındaki özdeşlik fikrinden de vazgeçer. Birinci dönemde ideal dil ile önermeler çözümlendiğinde dil ile dünya arasında bir özdeşlik görüleceğine ve bu özdeşlik sayesinde anlamın ortaya çıktığına inanılıyordu. Ama ikinci dönemde, İdeal dilin yanlış bir düşünce olduğu, aslında gündelik dil önemli olduğu fikri benimsendi. Bu yeni fikre göre, dilin anlamı dilin kullanımında saklıdır. Bu nedenle gündelik dilden hareket edilmelidir. Bu nedenle Wittgenstein dikkatini mantıktan gündelik dile çevirmiştir.²⁷⁹

Wittgenstein'in dil ve dil-dünya ilişkisi ile ilgili düşüncelerinde meydana gelen değişiklik onun felsefenin doğası hakkındaki fikirlerini de etkilemiştir. Nitekim, *Tractatus*'ta felsefenin görevi kapalı önermelerin anlamlarını ortaya çıkarmak olduğunu

²⁷⁶ Cevizci, *Sözlük*, s. 350-52.

²⁷⁷ Cevizci, *Felsefe Tarihi*, s. 1089.

²⁷⁸ Cevizci, *Felsefe Tarihi*, s. 1089.

²⁷⁹ Azak, a.g.e., s. 70.

söylerken, ikinci dönemde felsefenin görevi dilin gündelik kullanımlarını incelemek ve gündelik yaşamda dilin yanlış kullanıldığı durumları tespit etmek olduğunu söyler. Yani felsefe artık dilsel bir analiz olmaktan çıkıp dilin gündelik kullanımlarındaki yanlışları ortaya çıkararak bir mekanizma haline gelmiştir.²⁸⁰

Wittgenstein'in birinci döneminin temelindeki anlayışlar değişince ona dayanan bütün diğer anlayışlar da değişmiştir. Metafizik de onlardan biridir. Buna göre önceki dönemde metafizikle ilgili soruların cevapları olmadığından dolayı soruların da olamayacağı gerekçesiyle bütün sorular bertaraf edilir ve bu konuda sessiz kalmak önerilirken, ikinci dönemde bütün bunlardan vazgeçer. İkinci dönemde sorunların asıl kaynağı olan dilin bağlamın dışında kullanılması olduğunu söyler. Wittgenstein bunu şu meşhur sözüyle ifade eder. Ona göre dil tatile çıktığında felsefe sorunları ortaya çıkar. Yani dil tatile çıkarıldığında yani bağlamın dışına çıkarıldığında dilden kaynaklanan problemler ortaya çıkar. Dolayısıyla bu konuda yapmamız gereken, dilin kullanımını iyi bir şekilde anlamaya çalışmaktır. Biz dilin kullanımlarını iyi anladığımız zaman bu problemler ortaya çıkmayacaktır.²⁸¹

Wittgenstein, birinci dönem felsefesinde önermelerin ancak gerçekliği resmettikleri zaman anlamlı olabileceklerini söylemişti, İkinci dönem felsefesinde ise önermelerin olguya karşılık gelmek suretiyle değil, kullanıma bağlı olarak anlam kazandıklarını söyler.²⁸² İkinci felsefesinde bunu şu sözlerle ortaya koyar: "*Bir ifadeyi anlamak, onun nasıl kullanıldığını anlamaktır.*"²⁸³

Wittgenstein, ilk dönemde dilin tek işlevinin olguları ve nesnelere betimlemesi olduğunu söylerken, ikinci dönemde dilin resmetme dışında pek çok işlevi olduğunu söyler.²⁸⁴ İlk dönemde dildeki bir ifadenin anlamı onun işaret ettiği olgu ya da nesne iken, ikinci dönemde ifadenin anlamı dili oluşturan, Wittgenstein'in dil oyunları dediği dilin farklı kullanımlarıdır.²⁸⁵

²⁸⁰ Cevizci, *Felsefe Tarihi*, s. 1090.

²⁸¹ Cevizci, *a.yer*

²⁸² Musa Azak, *Wittgenstein Felsefesinde Geçiş Dönemi Üzerine Bir İnceleme*, (Yüksek Lisans Tezi), Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016, s. 67.

²⁸³ Wittgenstein, *Philosophical Investigations*, s. 25.

²⁸⁴ Azak, *a.g.e.*, s. 68.

²⁸⁵ Azak, *a.yer*

İlk dönemde anlamın temel şartı bir olgu ya da nesnenin var olması idi. Yani bu durumda nesnenin adı onun bir anlamı olmaktaydı. Ama ikinci dönemde nesne adın anlamı değil, onun taşıyıcısıdır. Nitekim, bu örnekte gördüğümüz gibi, Wittgenstein ölmesine rağmen Wittgenstein'in bir anlamı şu anda da var. Bu örnekte nesne yok oluyor ama adın anlamı devam ediyor.²⁸⁶

Wittgenstein, *Tractatus*'u bitirdiğinde felsefenin tüm sorunlarını çözdüğünü düşünüyordu. Bunun için felsefeyi bırakıp Avusturya köylerinde öğretmenlik yapmaya başladı. Bunun dışında diğer uğraşlar da oldu. Fakat, tam o sırada *Tractatus* Viyana Çevresi denilen filozofların merkezi bir kitap haline gelmişti. Onlar *Tractatus* üzerine tartışmalar yapıyor. Wittgenstein bu Çevre'ye üye değildi. Ama yine de onların toplantılarına zaman zaman katılırdı. İşte burada Wittgenstein, *Tractatus*'un felsefe sorunlarını aslında çözmediğini fark etti ve tekrar felsefeye döndü.

Bundan sonra artık Wittgenstein, *Tractatus*'ta dile dar bir pencereden baktığının farkına varmıştır. Ona göre dil sadece mantıksal işlemlerde kullanmak için değildir. Dilin temel görevi iletişimi sağlamaktır. Bu nedenle, anlamın da iletişimden hareketle oluşması gerekir. İşte buradan Wittgenstein anlamın kullanımdan geldiği fikrini savunmaya başlar. Wittgenstein felsefeye dönerek önceki felsefesinin tüm eksik yanlarını tamamlamak üzere felsefesini yeniden oluşturur.

Bu yeni felsefede dil tüm yönleriyle ele alınmıştır ve buna dayanarak geliştirdiği diğer fikirleri de değiştirmiştir. Mesela, daha önce metafizik konusunda susmamız gerektiğini söylerken, artık metafizik alandaki önermelerin de kendi dil oyunu bağlamında anlamlı olabileceğini kabul etmiştir.

²⁸⁶ Azak, a.g.e., s. 68.

SONUÇ

Tezimizde Wittgenstein'in resim kuramını araştırdık. Resim kuramı dil ile dünya arasındaki ilişkiye dayanmaktadır. Resim kuramını anlayabilmek için ilk önce yapılması gereken Şey dil ile dünyayı çözümlenektir.

Wittgenstein'a göre dünya olguların toplamıdır. Olgular ise Şey durumlarından meydana gelir. Bir Şey durumu ise nesnelerin bir araya gelmesiyle oluşur. Yine aynı Şekilde, dil de önermelerden oluşur. Önermelerin toplamıdır. Bu önermeler temel önermelerden oluşur. Temel önermeler ise adların belirli Şekillerde bir araya gelmesiyle oluşur.

Dilin ve dünyadaki bu ögelerin her biri arasında bir karşılıklılık vardır. Nitekim, önermeler olguları resmederken, temel önermeler de Şey durumları resmederler. Yine aynı Şekilde adlar da nesnelere tasvir eder. İşte bu Wittgenstein'in resim kuramının temelini oluşturur.

Dil ile dünya arasındaki bu resmetme olayını gördükten sonra bunun amacının ne olduğu sorusu akla gelmektedir. Wittgenstein'a göre bu resmetme olayının amacı anlamlıyı anlamsızdan ayırmak ve bu Şekilde de gerçeği keşfetmektir. Ona göre, bizim dilimizin sınırları içerisinde kalarak ifade edebildiğimiz Şeyler anlamlı, diğer her Şey de anlamsızdır. Anlamlı her Şey gerçek, anlamsız Şeyler de gerçektir değildir.

Wittgenstein'a göre, resmetme olayı olmadan önce dil anlamsız Şeyleri de içerebilmektedir. Dili bu anlamsız Şeylerden arındırmak için onu gerçeklikle karşılaştırmamız gerekir. Dildeki önermelerin ifade ettiği durumları biz gerçeklikle karşılaştırırız. Bu karşılaştırma işlemine 'doğrulama' denir. Önermenin ifade ettiği Şey durumu gerçeklikte yani dünyada var ise önerme doğru, eğer yok ise önerme yanlıştır.

Wittgenstein'in resim teorisinin ikinci hedefi ise dili bunun gibi anlamsız Şeylerden arındırılmasıdır. Bu husus, Wittgenstein'i gündelik dil yerine ideal bir dil oluşurmaya sevk etmiştir. Çünkü ona göre gündelik dil birçok kusur ve hata ile doludur ve dilde belirsizliklere yol açmaktadır. Bu belirsizlikler yanlış anlamalara ve felsefi sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bizim bütün bu sorunları çözebilmemiz için ideal bir dile ihtiyacımız vardır. Bu dil matematik gibi kesin ve açık olmalı ve bu

dilde her nesne için tek bir isim olmalıdır. Böyle bir dil bizi yanlışlardan korur ve problemlerimizi çözmemizde yardımcı olacaktır.

Wittgenstein'in resim teorisi metafizik, etik, estetik gibi gerçeklikte karşılığı olmayan ama dilde ifade edilebilen şeyleri dilin sınırları dışına çıkarmayı hedeflemektedir. Wittgenstein, felsefi sorunları dilin sınırları dışına çıkarmak suretiyle onların gerçekte problem olmadığını, aksine bizim dilin mantığını yanlış anlamamızdan kaynaklandığını söylemeye çalışmaktadır.

KAYNAKÇA

- ALTINÖRS Atakan, *Dil Felsefesine Giriş*, İstanbul: İnkılap kitabevi, 2003.
- AZAK Musa, *Wittgenstein Felsefesinde Geçiş Dönemi Üzerine Bir İnceleme*, (Yüksek Lisans Tezi), Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- CEVİZCİ, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma yayınları, 2005.
- CEVİZCİ Ahmet, *Felsefe Tarihi*, II. Baskı, İstanbul: Say yayınları, 2009.
- ÇELEBİ Vedat, “Çağdaş Mantıkçı Anlam Kuramında Dil-Dünya İlişkisi ve Metafiziğin Yadsınması”, *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, sayı. 26, Bahar 2016, ss. 69-84
- ÇOLAK Sedat, *Wittgenstein'in Mantık Anlayışı ve Günümüz Felsefesine Etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- GLOCK Hans-Johann, *What is Analytic Philosophy*, New York: Cambridge University Press, 2008.
- GRAYLING, A. C. *Düşüncenin Ustaları; Wittgenstein*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 2008.
- HACKER P.M.S., “Ludwig Wittgenstein (1889-1951)”, *A Companion to Analytic Philosophy*, ed. A.P Martinich ve David Sosa, ABD: Blackwell Publishers, 2001.
- HADOT, Pierre. *Wittgenstein ve dilin sınırları*, 1.b., Çev. Murat Erşen, Ankara: Doğubatı Yayınları, 2009.
- HEIMSOETH Heinz, *Kant'ın Felsefesi*, çev. Takiyettin Mengüşoğlu, Ankara: Doğubatı Yayınları, 2007.
- HINTIKKA Jaakko, *Wittgenstein Üzerine*, çev. Fikret Osman, İstanbul: Sentez Yayınları, 2015.
- IRZİK Gürol, *Wittgenstein ve Carnap: Tractatus'un Mantıkçı Pozitivizme Etkisi*, Felsefe Tartışmaları, 11. Kitap, 1992, s. 52-82
- MARTINICH A. P. & Sosa David, “Intorduction”, *Analytic Philosophy: An Anthology*, Malden: Blackwell Publishers, 2001.
- ÖZCAN Zeki, *Dil Felsefesi I*, İstanbul: Sentez yayıncılık, 2014.
- ÖZEL Aytekin, *Wittgenstein Mantığında Önergeler Meselesi*, Bursa: Emin yayınları, 2016.
- ÖZEN Ufuk, “Dil Felsefesinde Anlam Sorunu”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, sayı. 56, Spring III, 2007, ss. 497-508

PEARS David, *Wittgenstein*, AFA Çağdaş Ustalar Dizisi 3, çev. Arda Denkel, İstanbul: AFA Yayınları, 1985.

RUSSELL Bertrand, *Mantıksal Atomculuk Felsefesi*, çev. Dilek Arlı Çil, Kurtul Gülenç, Önder Kulak, Cenk Özdağ, İstanbul: Alfa Bilim Yayınları, 2015.

SLUGA Hans, “Ludwig Wittgenstein; Yaşamı ve Yapıtları”, *Wittgenstein: Sessizliğin Grameri*, 3.b., 33. sayı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002, ss.11-39.

SOYKAN, Ömer Naci, *Felsefe ve Dil- Wittgenstein Üstüne Bir Araştırma*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1995.

ŞEN Ömer, *Wittgenstein'da Anlam Arayışı*, (Yüksek Lisans Tezi), Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

Serdar Şen, *Kant ve Wittgenstein Üzerine Eleştirel Bir Karşılaştırma*, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.

TURGUT İhsan, *B.Russell L.Wittgenstein ve Mantıksal Atomculuk*, İzmir: Karınca Mat., 1989.

UTKU Ali, *Ludwig Wittgenstein Erken Döneminde Dilin Sınırları ve Felsefe*, Ankara: Doğubatı Yayınları, 2009.

UTKU Ali, *Wittgenstein'da Resim Kuramı ve Metafizik*, (Yüksek Lisans Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.

WITTGENSTEIN Ludwig, *Defterler: 1914-1916*, çev. Ali Utku, İstanbul: Birey yayıncılık, 2004.

WITTGENSTEIN Ludwig, *Tractatus Logico-Philosophicus*, çev. Oruç Aruoba, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996.

YILDIRIM Ayşegül, *Wittgenstein Felsefesinin İki Dönemindeki Fikri Farklılıklar*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	IMRAN KHAN MAGSI
Tez Adı	ERKEN DÖNEM WITTGENSTEIN'DA RESİM KURAMI
Enstitü	SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Anabilim Dalı	FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
Tez Türü	YÜKSEK LİSANS TEZİ
Tez Danışman(lar)ı	DOÇ.DR. AYTEKİN ÖZEL
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Patent Kısıt (2 yıl) ☐ Genel Kısıt (6 ay) ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih :17.07.2019

İmza :